

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014–2017

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eva Čechová

**Sociální vztahy ve školní třídě – akceptování žáka s
postížením**

Praha 2017

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Zuzana Hadj Moussová

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART-TIME) STUDIES

2014-2017

BACHELOR THESIS

Eva Čechová

**Social relations in the classroom – the acceptance of a student
with disabilities**

Prague 2017

The Bachelor Thesis Work Supervisor: PhDr. Zuzana Hadj Moussová

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 1. 2. 2017

Eva Čechová

Poděkování

Děkuji PhDr. Zuzaně Hadj Moussové za cenné rady, konzultace, připomínky, za odborné vedení a metodickou pomoc při zpracování této bakalářské práce.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá chováním současných dětí ke spolužákovi s diagnózou Aspergerův syndrom. Seznamuje s charakteristikou a základními znaky Aspergerova syndromu. Dále je v práci popsáno, jaký vliv má na dítě s Aspergerovým syndromem rodina a jak obtížné je jeho začlenění mimo ni. Snaží se ukázat možné působení učitele na chování žáků vzhledem k odlišnému spolužákovi, jehož výsledkem je nejen přijetí takového spolužáka, ale i tolerance a respektování lidí kolem.

Klíčová slova

Aspergerův syndrom, handicap, porucha, sociální dovednosti, specifická komunikace, tolerance

Annotation

This bachelor thesis deals with behaviour of today's children to a classmate diagnosed with Asperger's Syndrome. It introduces with the fundamental characteristic signs of Asperger's Syndrome. In this thesis I also described, how is the family influencing the child with Syndrome and how difficult is the integration beyond. It aims to show the possible influence of teacher on children behaviour due to the different classmate, whose result is not only accept such a classmate, but also to tolerate and respect people around.

Keywords

Asperger's Syndrome, disorder, handicap, social skills, specific communication, tolerance

OBSAH

ÚVOD	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1 ASPERGERŮV SYNDROM – CHARAKTERISTIKA.....	11
2 ZÁKLADNÍ ZNAKY ASPERGEROVA SYNDROMU.....	17
3 RODINA A JEJÍ VLIV NA VÝVOJ A CHOVÁNÍ JEDINCE	20
3.1 PŘIJETÍ DIAGNÓZY ASPERGERŮV SYNDROM.....	20
3.2 VZTEK A AGRESIVITA.....	21
3.3 DEPRESE	23
3.4 USÍNÁNÍ A SPÁNEK.....	24
3.5 OSM PRAVIDEL JAK ZVLÁDNOUT PROBLÉM S VÝCHOVOU DÍTĚTE S DIAGNÓZOU AS.....	24
4 ŠKOLNÍ PROSTŘEDÍ A DÍTĚ S POSTIŽENÍM	27
4.1 ZAČLENĚNÍ DO KOLEKTIVU, HRA S VRSTEVNÍKY	27
4.2 PROBLÉMY SE ŠKOLOU – HLEDISKA DÍTĚTE.....	28
4.3 PROBLÉMY S KOMUNIKACÍ.....	29
4.5 PŘÁTELSTVÍ A VZTAHY DÍTĚTE S DIAGNÓZOU ASPERGERŮV SYNDROM.....	31
4.6 PŘIJETÍ A POROZUMĚNÍ DÍTĚTI S ASPERGEROVÝM SYNDROMEM.....	33
4.7 JAK MŮŽE POMOCI UČITEL	34
5 NEJČASTĚJŠÍ PROJEVY DĚTÍ VZHLEDEM KE SPOLUŽÁKOVI S POSTIŽENÍM, TOLERANCE	36
5.1 SUBJEKTIVNÍ TOLERANCE	36
5.2 PRÁCE S TŘÍDNÍM KOLEKTIVEM	37
6 CHOVÁNÍ ŽÁKŮ Z POHLEDU UČITELE	40
II. PRAKTICKÁ ČÁST	42
7 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ	43
7.1 CÍL VÝZKUMU	43
7.2 FORMULACE CÍLŮ	43
7.3 DESIGN VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY, METODY VÝZKUMU	44
7.4 ZÁKLADNÍ SOUBOR + VÝZKUMNÝ SOUBOR, ZPŮSOB VÝBĚRU VZORKU	44
7.5 MÍSTO VÝZKUMU, HARMONOGRAM	45
8 POZOROVÁNÍ PRVNÍ (NESTRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ)	46
8.1 PROSTŘEDÍ.....	46
8.2 KDO JSOU TI, KTERÉ POZORUJI – DĚTI Z PRVNÍ TŘÍDY.....	47

8.3 Co se to tu děje – KAZUISTIKY.....	48
9 POZOROVÁNÍ DRUHÉ (NESTRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ).....	50
9.1 PROSTŘEDÍ.....	50
9.2 KDO JSOU TI, KTERÉ POZORUJI – ŽÁCI SEDMÉHO ROČNÍKU	51
9.3 Co se to tu děje.....	53
10 SOCIÁLNÍ DISTANCE: SOCIOMETRICKO-RATINGOVÝ DOTAZNÍK.....	56
10.1 ANALÝZA DAT	57
11 POZOROVÁNÍ TŘETÍ – ROZHOVOR S MATKOU LUKÁŠE	59
ZÁVĚR	63
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	65
LITERÁRNÍ ZDROJE.....	65
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ.....	67
SEZNAM TABULEK	67
SEZNAM GRAFŮ	67
SEZNAM PŘÍLOH.....	68
PŘÍLOHA A – DOTAZNÍK.....	I
PŘÍLOHA B – BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	II

ÚVOD

V současné době žijeme v dynamicky se rozvíjející společnosti, která klade na jedince stále větší nároky. Je složité v takové společnosti uspět. Část svého života trávíme mezi lidmi. Je pro nás naprosto běžná vzájemná komunikace.

Tato práce pojednává o problematice dětí s Aspergerovým syndromem (dále jen AS) a jejich začlenění do školního kolektivu. Největší obtíže mají děti s AS právě v oblasti komunikace. Neuvědomují si nepsaná pravidla chování v určité situaci. Dělají a říkají věci, kterým ostatní lidé nerozumí. Pro tyto děti bývají typické pravdivé poznámky, které však v dané situaci nejsou vhodné a přivádějí druhé do rozpaků.

Rodinné prostředí má významný vliv na vývoj dítěte a klade na rodiče vysoké nároky. Výchova dítěte s AS se považuje za jednu z nejtěžších. Vyžaduje obrovskou trpělivost rodičů. Důležitá je také spolupráce se školou. Zda školák s Aspergerovým syndromem obstojí v klasické škole, závisí především na postoji učitelů. Trpěliví a chápaví učitelé mohou takovému žákovi dopomoci k úspěšnému zvládnutí školní docházky a k jeho dalšímu uplatnění v životě. Pro žáky s Aspergerovým syndromem může být fungování ve škole velkým stresem. Klíčovou roli zde má třídní učitel, jeho míra přirozené autority a jeho speciálně pedagogické znalosti. Svůj význam má také pozitivní třídní klima, kde jsou odlišnosti žáka s Aspergerovým syndromem akceptovány.

Cílem této práce je charakterizovat Aspergerův syndrom v kontextu současného základního vzdělávání. Vymežit možné problémy při školní i mimoškolní výchově a při vzdělávání dítěte s touto diagnózou. Popsat jejich obvyklá možná a vhodná řešení.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ASPERGERŮV SYNDROM – CHARAKTERISTIKA

Aspergerův syndrom patří mezi poruchy autistického spektra. Vyznačuje se především potížemi v komunikaci a sociálních dovednostech, které jsou v rozporu s celkově dobrým intelektem. Ten může být u některých jedinců i velmi nadprůměrný. Pasivní slovní zásoba bývá bohatá, vývoj řeči není opožděný. Jedná se o celoživotní handicap.

Ve čtyřicátých letech minulého století popsali dva vědci, Leo Kanner a Hans Asperger dětskou poruchu, kterou pojmenovali „autismus“. Pacienti, o kterých pojednává Leo Kanner, byli mentálně retardovaní a zdálo se, že žijí zcela ve svém světě, jejich postižení se zdálo mnohem hlubší než u dětí, o kterých se zmiňuje Hans Asperger. Ten tyto děti označil jako „autistické psychopaty“. Měly specifické zájmy, inteligenci normální či vyšší. Vykazovaly sice autistické rysy, ale řečový vývoj nebyl nijak opožděn. Protože dnes má pojem „psychopat“ negativní podtón, užívá se pojmu Aspergerův syndrom.¹

*„Autismus jako první definoval Leo Kanner v roce 1943. Slovo autismus je odvozeno od řeckého autos, což znamená sám. Hans Asperger instinktivně použil stejné slovo, když ve své doktorské práci ve stejném roce jako Kanner definoval děti s podobnými projevy. Dnes se syndrom popsaný Aspergerem nazývá jeho jménem. Liší se od autismu Kannerova pozdějším výskytem, lepšími schopnostmi v oblasti komunikace a sociálních vztahů a projevuje se intenzivním a úzkým okruhem zájmů“.*²

„Porucha je pojmenována podle rakouského psychiatra Hanse Aspergera (1906 – 1980), který poruchu popsal ve známém článku Autistische Psychopathen im Kindersalter. Rakouský psychiatr se domníval, že se jedná o poruchu osobnosti a nazval ji „autistická psychopatie“ (v Aspergerově době se termín psychopatie užíval v dnešním významu porucha osobnosti). Tento termín byl v roce 1984 nahrazen termínem

¹ PREISSMANN, Christine. *Život s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2010, s. 10. ISBN 978-80-7367-688-9.

² ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 21,22. ISBN 978-80-262-0193-9.

„Aspergerův syndrom“. O jeho používání se zasloužila britská lékařka Lorna Wing, která zpopularizovala práce Hanse Aspergera.“³

Stručný přehled poruch autistického spektra:

„Dětský autismus: vrozená vývojová porucha, která se vyznačuje hlubokými problémy v oblasti sociálního chování, komunikace, vyskytuje se stereotypní a rigidní chování.

Atypický autismus: nejsou splněna některá diagnostická kritéria pro dětský autismus, obvykle v určité oblasti je jedinec výrazně zdatnější, než by odpovídalo této diagnóze.

Aspergerův syndrom: intelekt je v normě, může se pohybovat od pásma podprůměru až po vysoký nadprůměr, výrazné obtíže se vyskytují v oblasti sociálně emočního intelektu. Přes dobré, až vynikající vyjadřovací schopnosti jsou sociálně komunikační dovednosti velmi omezené. Objevují se vyhraněné, zvláštní zájmy.

Dezintegrační porucha: nástup symptomů autismu je pozdní, předchází mu minimálně dva roky zcela normálního vývoje.

Rettův syndrom: v určité fázi mohou být projevy shodné s autismem, přidruženy jsou i poruchy v motorickém vývoji, obvyklý je těžší mentální handicap. Tuto poruchu lze prokázat genetickým vyšetřením.

Jiná pervazivní vývojová porucha: vývoj dítěte je narušen do hloubky v několika oblastech, nejsou splněna kritéria pro diagnózu poruchy autistického spektra, ačkoliv určité shodné znaky s autismem lze pozorovat.

Pervazivní vývojová porucha nespecifikovaná: dítě má výrazně atypický vývoj, je však příliš malé či na nízké vývojové úrovni, aby mohla být stanovena přesnější diagnóza.“

APLA – Výroční zpráva 2009⁴

Světová zdravotnická organizace přijala v roce 1992 Aspergerův syndrom do svého klasifikačního systému ICD -10. Je označen F84.5. V dnešní době jsou poruchy autistického spektra řazeny mezi nejzávažnější vývojové poruchy, které omezují člověka ve většině oblastí života. Ovlivňují člověka v oblasti komunikace, sociálních

³ ASPERGERŮV SYNDROM. Wikipedia: the free encyclopedia [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2015, 11. 11. 2015 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Asperger%C5%AFv_syndrom

⁴ I LIDÉ S AUTISMEM STOJÍ O PŘÁTELSTVÍ. Učitel'ské noviny [online]. 2010, 2010(30), 1 [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/archiv&clanek=5458>

interakcí. Aspergerův syndrom postihuje schopnost zařadit se do společnosti, protože jsou postiženy schopnosti v oblasti řečové, kognitivní, motorické, emocionální a velmi snížená je schopnost interakce.⁵

Výzkumná diagnostická kritéria Aspergerova syndromu, dle ICD -10 Světové zdravotnické organizace

1. Řeč není významně opožděna, odpovídá věku dítěte. Dítě by mělo před dosažením druhého roku vyslovovat jednotlivá slova. Do tří let si musí osvojit řečové obraty. Sebeobsluha, adaptace a zájem o okolí mají kolem třetího roku dosahovat normální úrovně intelektového vývoje. Motorika může být opožděna. Pohybová neobratnost bývá častým rysem. Často se vyskytují izolované specifické dovednosti. Toto však není pro diagnózu nutné.
2. Nápadné kvalitativní rysy v sociální interakci
 - neschopnost navázat a udržet oční kontakt, téměř žádná mimika, omezené užívání gest v rámci sociální interakce
 - neschopnost navázat vztahy s vrstevníky, sdílení pocitů a zájmů
 - minimální socio-emoční vzájemnost, nevhodné reakce na pocity druhých
 - není žádné samovolné přání sdílet s druhými jejich pocity nebo zájmy
3. Stále se opakující vzorce chování, velmi silný specifický zájem
 - jeden či více zájmů, které jsou nápadné svou silou a určitou povahou
 - zvláštní rituály a obsedantní lpění na jejich konání
 - stále se opakující pohyby
 - zájem o části předmětů, jejich jednotlivé součásti jako je barva nebo vůně, popřípadě třeba zvuk
4. Odchytky nemají příčiny v jiných vývojových poruchách⁶

Dříve se předpokládalo, že důvodem poruchy autistického spektra mohou být například emoční traumata nebo nedostatek lásky ze strany matky, což muselo být pro rodiče velmi těžké a zatěžující, mnohdy až traumatizující. Výzkumy však ukázaly, že příčiny jsou jinde. Jde o vývojovou poruchu způsobenou dysfunkcí specifických struktur a

⁵ PREISSMANN, Christine. *Život s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2010, s. 10-11. ISBN 978-80-7367-688-9.

⁶ (Tamtéž, s. 14-15.)

systemů v mozku. Tyto struktury se pravděpodobně dostatečně nevyvinuly v důsledku chromozomálních abnormalit nebo byly poškozeny v těhotenství či při porodu.⁷

Z některých studií z českého prostředí plyne, že některé děti s Aspergerovým syndromem jsou spíše netečné a nemají téměř žádné problémy s chováním. Dokáží za určitých podmínek, jako je individuální přístup, empatické chování ze strany pedagoga, zvládnout běžnou docházku do školy, vybrat si vhodné zaměstnání, partnera a žít běžným způsobem života. Ve svém okolí jsou vnímáni jako velmi zvláštní, introvertní lidé. Naopak jsou ale děti, které se kvůli svým obtížím nedokáží obejít bez pomoci asistenta a během školní docházky se musí vypořádávat s množstvím potíží.⁸

Přestože výzkumy jsou rozmanité, neexistuje dosud žádný model, který by příčiny vzniku poruch autistického spektra zcela ozřejmil. Roli hraje jistě genetika. Již Hans Asperger zjistil, že u všech dětí, které vyšetřoval v souvislosti s „autistickou psychopatií“ se objevil alespoň jeden rodič se stejnými či podobnými rysy osobnosti. Další důvody pro genetický základ u autismu pocházejí z četných studií rodin a nově také z molekulárně genetických výzkumů. Ty jednoznačně dokazují větší výskyt poruch autistického spektra v rámci těchto rodin. Dědičnost se ale nepodařilo prokázat. Stávající výsledky výzkumů navíc u raného autismu poukazují na tělesná onemocnění s ním související. Ne tak ale u Aspergerova syndromu. Tady se naopak objevují častěji komorbidní psychopatologické poruchy, depresivní nálady, poruchy osobnosti, motoriky, agresivita, deprese, poruchy spánku.⁹

Děti s Aspergerovým syndromem mají problémy s navazováním přiměřených vztahů s druhými lidmi. Téměř nechápou základní pravidla v sociální interakci. Mají problémy s tím, jak dát druhým lidem správným způsobem najevo, že je konverzace s nimi nezajímá nebo naopak zajímá. Nedokáží odhadnout, kdy mohou vstoupit do konverzace, jak naslouchat ostatním a jak vhodně reagovat v různých situacích s využitím řeči těla. Jejich komunikační dovednosti jsou malé, a proto se pak raději

⁷ VOSMÍK, Miroslav a Lucie BĚLOHLÁVKOVÁ. *Žáci s poruchou autistického spektra v běžné škole*. Praha: Portál, 2010, s. 13. ISBN 978-80-7367-687-2.

⁸ (Tamtéž, s. 13-14.)

⁹ PREISSMANN, Christine. *Život s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2010, s. 10-11. ISBN 978-80-7367-688-9.

kontakty s druhými lidmi vyhýbají nebo se chovají nevhodným způsobem. Špatně chápou neverbální komunikaci. Mimika i gesta bývají u dětí s AS velmi omezené.¹⁰

Pokud má vše svůj standardní denní režim a řád, cítí se děti s AS bezpečně a jistě. Tento fakt ale způsobuje, že se snižuje jejich schopnost reagovat flexibilně v sociálních situacích. Mnozí lidé s AS mají zvláštní a netypické zájmy. Jestliže se dítě s AS věnuje svému zájmu, je jím naprosto pohlceno, věnuje mu veškerý volný čas, o ničem jiném téměř nehovoří a od ostatních vyžaduje, aby s ním o předmětu jeho zájmu diskutovali. Používá odborné termíny a vyžaduje přesné a odborné definice, které samo zná. S dětmi stejného věku v tuto chvíli není komunikace možná, protože takové znalosti běžné dítě nemá.¹¹

„K hlavním příznakům patří nedostatečná schopnost vcítění, omezená schopnost navazovat a udržet si přátelství, jednostranná konverzace bez potřeby odezvy, intenzivně prožívané záliby a těžkopádné, nemotorné pohyby.“¹²

Citují naprosto přesně dlouhé definice z naučných slovníků a encyklopedií a drobná nepřesnost ve výkladu druhého je pro ně nepochopitelná a reagují na ni většinou velmi neadekvátním podrážděním. Mají nerovnoměrně rozložené schopnosti. Na předmět svého zájmu se dokáží intenzivně soustředit a zabývat se jím i velmi dlouho. Často používají netradiční řešení určitých problémů. Naopak k činnostem, které je nezajímají, se nedají téměř přesvědčit. Straní se spolužáků, nemají téměř žádné kamarády. Některým dětem s AS vadí pobývat v blízkosti druhých dětí. V tu chvíli se u nich může projevit agresivita nebo začnou zlobit. Doma se dítě může projevovat úplně jinak, například si běžně může hrát se sourozenci a víceméně normálně komunikovat s rodiči. V nové situaci se příznaky poruchy zintenzivní a začnou být viditelné. Dítě s Aspergerovým syndromem si neuvědomuje nepsaná pravidla chování v určité situaci. Pak dělá a říká věci, které ostatní urážejí. Jakmile jsou dítěti s AS vysvětlena určitá pravidla, přechází k jejich neúprosnému dodržování. Může se stát, že děti s Aspergerovým syndromem uplatňují pravidla v nesprávných kontextech. Pak takové

¹⁰ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 68-70. ISBN 978-80-262-0193-9.

¹¹ (Tamtéž, s. 88-91).

¹² (Tamtéž, s. 17).

dítě na lidi, kteří ho neznají, může působit dojmem, že je nevychované, drzé, rozmazlené.¹³

¹³ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 37. ISBN 978-80-262-0193-9.

2 ZÁKLADNÍ ZNAKY ASPERGEROVA SYNDROMU

V devadesátých letech 20. století převládal názor, že Aspergerův syndrom je druh autismu a pervazivní vývojová porucha, což znamená, že zasahuje do všech oblastí schopností dítěte. Nyní je vnímán jako dílčí kategorie v rámci autistického spektra a má svá vlastní diagnostická kritéria.¹⁴

Speciálně pedagogická diagnostika u těchto dětí je cílena na hodnocení chování a hodnocení vývojové úrovně. To je potom podkladem pro určení správné speciálně pedagogické intervence. V současnosti jsou nás využívány dva typy diagnostikování dětí s poruchou autistického spektra. Jsou to Psychoedukační profily a Edukačně hodnotící profily.

Psychoedukační profil je diagnostický materiál důležitý pro tvorbu Individuálního vzdělávacího programu či pro vytvoření plánu pedagogické podpory.

Edukační hodnotící profil ukazuje možnost speciálně pedagogické intervence, pomáhá při dalším rozvoji jedince a stanovuje vývojovou úroveň v jednotlivých oblastech, jako jsou například sociální dovednosti, emoce, jazyk a jazyková komunikace, paměť, pohyb, koordinace, grafomotorika, rýsování, sociální a praktické dovednosti, početní myšlení a další.¹⁵

Komplexní diagnostika poruch autistického spektra, do kterých patří i Aspergerův syndrom, zahrnuje spolupráci různých oborů a disciplín. Diagnostiku provádí velká řada specialistů z oborů jako je psychiatrie, psychologie, neurologie, logopedie či speciální pedagogiky. Výsledky by pak měly být základem pro vytvoření individuálního terapeutického plánu.¹⁶

„Lorna Wingová na základě svých zjištění vymezila základní znaky Aspergerova syndromu následovně:

- *nedostatek empatie*

¹⁴ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 21,22. ISBN 978-80-262-0193-9.

¹⁵ ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z. In: PIPEKOVÁ, J. a et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Brno: Paido, 2010, s. 324. ISBN 978-80-7315-198-0.

¹⁶ (Tamtéž, s. 324)

- *jednoduchá, nepřiléhavá a jednostranná interakce*
- *omezená, případně neexistující schopnost navazovat a udržet si přátelství*
- *pedantsky přesná, jednotvárná řeč*
- *nedostatečná neverbální komunikace*
- *hluboký zájem o specifický jev či předměty*
- *nemotornost, nepřírozené pozice* ¹⁷

Než dojde k odborné diagnostice, je nejprve nutné zjistit, zda chování dítěte vykazuje znaky Aspergerova syndromu. Vypozorovat nápadnosti v chování nebo nápadné vlastnosti a to v několika oblastech. V první řadě je třeba zaměřit se na sociální a emocionální schopnosti a dovednosti. Například vysledovat, zda má dítě představu o tom, jak si hrát s ostatními dětmi, zda se nevyhýbá kontaktu s druhými dětmi. Dále jestli dítě nepůsobí dojmem, že si neuvědomuje nepsaná pravidla společenského chování, zda mu nechybí empatie, neočekává, že ostatní znají jeho myšlenky či vzpomínky zda nevyjadřuje své pocity v nesprávném kontextu. Ve velké většině nemá takové dítě žádný zájem o soutěživé hry či sporty.

V oblasti komunikačních dovedností je potřeba vypozorovat, zda si dítě vysvětluje doslovně některé výroky, například rčení. Jedinec s AS má často neobvyklý způsob mluvy či nevhodný tón hlasu. Nezajímá se o názory druhých. Je u něho minimální nebo žádný oční kontakt, v hovoru je přehnaně důsledný a má potíže s plynulostí hovoru.

V oblasti kognitivních schopností je zapotřebí zjistit, zda si dítě nečte pouze za účelem získání nových informací, beletrie totiž často takové dítě téměř nezajímá. Dalším rysem je výjimečná dlouhodobá paměť, dítě je schopné si zapamatovat velké části z encyklopedií a dokáže odborné texty citovat doslovně.

Pro diagnostiku je důležitá také oblast specifických zájmů. Je-li dítě zaměřeno na určitou zájmovou oblast, získává si přesné a vyčerpávající informace, které se této oblasti týkají.

Vyvede ho z míry náhlá změna v režimu či činnosti. Dokáže si vypracovat složité rituály, na nichž pak trvá.

¹⁷ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 21. ISBN 97880-262-0193-9.

Při pohybu se ukazuje špatná koordinace a netypické pohyby. Jsou tu patrné nápadnosti při chůzi či běhu.¹⁸

Odborné vyšetření, které stanoví diagnózu, trvá několik hodin. Posuzují se specifické sociální, jazykové, kognitivní faktory, pohybové schopnosti a dovednosti. Odborník by se měl zabývat obsahovou náplní zájmů dítěte. Většinou se použijí různé psychologické testy. Důležitý je také rozhovor s rodiči, při kterém odborník zjistí důležité podrobnosti o vývoji dítěte. K nejdůležitějšímu patří spolupráce s ostatními odborníky, kteří mají dítě v péči a v neposlední řadě spolupráce s pedagogem.

Odborník, který má stanovit diagnózu, postupně zkoumá oblasti, do kterých by se diagnóza Aspergerův syndrom mohla promítnout. To znamená, že posuzuje sociální chování, vztahy s ostatními lidmi, řečové schopnosti a jazykové dovednosti. Sleduje kognitivní schopnosti jako je myšlení a paměť. Součástí může být i test porozumění, aby bylo zjištěno, jak dítě rozumí myšlenkám a pocitům ostatních. Důležitý je i obsah literatury, kterou se dítě zabývá a z toho vyplývající zájmy. Tady hodnotí intenzitu, druh zájmu.

¹⁸ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 22-25. ISBN 97880-262-0193-9.

3 RODINA A JEJÍ VLIV NA VÝVOJ A CHOVÁNÍ JEDINCE

„Význam rodinného prostředí pro vývoj dítěte je zcela mimořádný, jsou zde uspokojovány základní biologické a zejména psychické potřeby, jinou institucí srovnatelně nenahraditelné.“¹⁹

3.1 Přijetí diagnózy Aspergerův syndrom

Vůbec nejtěžší pro rodiče je připustit si, že jejich dítě nějaký problém má a začít ho řešit. Zpočátku nechtějí věřit, že právě jejich dítě potřebuje něco jiného než ostatní děti, že je třeba používat poněkud odlišný přístup nejen v komunikaci, ale ve výchově vůbec. Nechtějí věřit tomu, že diagnóza je konečná a nic se na ní nezmění, že se musí naučit se svým dítětem jednat jinak, než jsou zvyklí, protože dítě s diagnózou Aspergerův syndrom potřebuje úplně jiný přístup, jiné jednání a obrovskou dávku trpělivosti a tolerance, protože některé projevy dítěte s AS se jeví jako drzost, nevychovanost a okolí, které není seznámené se specifickým chováním dítěte s AS, může reagovat velmi negativně. Může se zdát, že rodiče na výchovu nestačí, že něco zanedbali nebo dítě rozmazlují. Je těžké poznat, jestli je dítě s AS schopno vyhovět nějakému požadavku ohledně svého chování nebo jestli nechce spolupracovat. Děti s AS mají velké potíže s učením se věcí, které ostatní děti vykonávají automaticky. Potřebují pomoc a vedení v určitých, často běžných situacích. Není možné očekávat, že dítě s AS určitou situaci chápe jen proto, protože jí chápou ostatní děti. Je pro ně typické nepružné myšlení. Cítí se bezpečně, když je pro ně svět jasný a předvídatelný. Tato nepružnost jim pravděpodobně pomáhá udržet řád, který potřebují a který jim pomáhá při chápání okolního světa.²⁰

¹⁹ DVOŘÁČEK, Jirí. *Základy pedagogiky*. 1. Praha: OECONOMICA, 2014, s. 202. ISBN 978-80-245-2014-8.

²⁰ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 16-18. ISBN 978-80-7367-834-0.

Někteří rodiče procházejí obdobím smutku. Mají tendenci zapírat diagnózu. Po prvním sdělení většinou přichází šok, rodiče mohou dokonce prožívat pocit viny, mohou reagovat nepřiměřeně. Poté přichází popření, útek ze situace, kdy si rodič odmítá přiznat pravdu. A pak smutek, zlost, pocit viny, frustrace. Velmi typické bývá hledání viny u druhých, agresivní pocity a zlost na celý svět i na sebe sama. Častou reakcí je hluboký smutek a sebelítost, někdy pocit viny. Agrese může vyústit až v deprese. Je velmi důležitá opora rodiny a ostatních lidí. Později přijde období, ve kterém se rodiče snaží o racionální zhodnocení situace, mohou navázat kontakt s ostatními rodinami, které mají obdobný problém, snaží se pomáhat si a jsou si vzájemnou oporou. Nakonec rodiče přijmou situaci, vyrovnají se s postižením a dokáží najít cestu do budoucna a přijmout své dítě takové, jaké je.²¹

Mnoho dětí s Aspergerovým syndromem ve věku již od tří let má svůj vyhraněný názor na určité věci a neústupně na něm trvá. Tyto děti mají velmi silnou vůli, přesně vědí, co chtějí, ale také to, co nechťejí. Práce s nimi je nesmírně náročná a je třeba dodržovat určitá pravidla.

3.2 Vztek a agresivita

Podle odborníků může být dítě s AS silně náchylné ke vzteku a agresivitě, nebo naopak může být nadmíru klidné a poslušné. Dítě, které mívá záchvaty vzteku, se snadno dostane do afektu, i když k tomu nemá zdánlivě důvod. Někdy můžeme pozorovat u jednoho dítěte oba typy chování, záleží na náladě či situaci. Dítě s Aspergerovým syndromem se musí naučit rozpoznat vztek, který přichází a naučit se ho ovládnout, jinak bude tímto způsobem řešit své problémy. To by mohlo být nebezpečné. Je potřeba začít s nápravou ve velmi raném věku a to z několika důvodů.²²

„Důvody podle Brendy Boyd

²¹ PIPEKOVÁ, Jarmila. et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. přepracované a rozšířené vydání. Brno: Paido, 2010, s. 44-45. ISBN 978-80-7315-198-0.

²² BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 43-44. ISBN 978-80-7367-834-0.

- *Je snazší začít s výchovou, pokud je dítě menší než vy.*
- *Čím déle problémové chování trvá, tím více se upevňuje a je těžší ho napravit.*
- *Dítě si zvykne na agresivní chování jako na způsob, jak dosáhnout svého.*
- *Dítěti se mohou líbit pocity s tím související, protože mu nahrazují přijetí a bezpečí.*
- *Jestliže dítě získá špatnou pověst, začne se špatným chováním seberealizovat a to povede k problémům ve škole a na veřejnosti. Ostatní ho mezi sebe nepřijmou a bude izolováno. V dospělosti se bude opakovaně dostávat do stejných problémů.*²³

Je potřeba ukázat dítěti vhodné způsoby jak hněv ovládnout a zpracovat. Musíme hovořit o vzteku ve chvíli, kdy ho dítě necítí, je v klidu. Vysvětlíme mu, že každý člověk někdy cítí vztek, ale musí ho umět ovládnout. Problém není totiž vztek samotný, ale vzteklé chování. Je nutné najít přijatelný způsob jak vztek vyjádřit tak, aby chování nebylo destruktivní.

Nejlepší je prevence, tedy krizi se vyhnout. Nelze tomu zabránit vždy, ale je možné snížit riziko afektu na minimum. Snažit se na jakoukoli změnu dítě připravit. Pokud musí nastat, je potřeba dítě na ní postupně připravit. Většinou je potřeba hodně času, ale nakonec je možné vyhnout se zbytečnému afektu.

Ovládání je zvláštní cíl pro dítě s Aspergerovým syndromem. Pokud krizovou situaci zvládne, je nutné ho pochválit a zdůraznit, že situaci se mu podařilo vyřešit bez hněvu.

V případě, že krize už vypukla, je obtížné si s ní poradit. Je třeba zachovat chladnou hlavu, nekřičet, nevyhrožovat a nepropadat panice. Hovořit klidným, vyrovnaným hlasem. Je nutné dát dítěti najevo, že svým chováním ničeho nedosáhne. Někdy pomůže odejít z místnosti a nechat je samotné. Někdy stačí, pokud ztratí publikum, není to však pravidlo.²⁴

²³ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 44. ISBN 978-80-7367-834-0.

²⁴ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, 158 - 161. ISBN 978-80-262-0193-9.

3.3 Deprese

Podle výzkumů je u všech dětí, které mají diagnózu Aspergerův syndrom, zvýšené riziko vzniku depresí. Příčiny mohou být v sociálních vztazích. Touží být úspěšní, ale svět je pro ně příliš chaotický, zmatený, frustrující a nepředvídatelný.

Dítě s Aspergerovým syndromem neví, jak udělat, aby ho ostatní přijali mezi sebe a aby bylo úspěšné. Je potřeba uvědomit si možnost vzniku depresí a snažit se mu předejít už nyní. Hlavním cílem by mělo být pomoci dítěti, aby bylo šťastné a přijalo svá specifika. Škola je pro ně sociálně velmi náročná.

Protože víme, že u dítěte s AS je riziko vzniku deprese větší, měli bychom si všimnout určitých symptomů vznikající deprese. Například dítě nespí, prožívá stavy úzkosti, zvýší se agresivita, může být více náladové rozmrzelé, zamlklé nebo uzavřené. Nemůžeme zajistit, že se deprese nevyvine. Přesto stojí za to, se o to pokusit.

Je dobré, aby bylo dítě každý den alespoň chvíli spolu s rodičem, který dítěti naslouchá, povídá si s ním o tom, co ho zajímá a baví. Pokud je nešťastné, uklidnit ho, že situace není tak špatná a společně hledat řešení problému.

Někdy je těžké porozumět jeho úzkostem, jeho pocitům smutku či neklidu. Má odlišný způsob vnímání světa, jeho pocity jsou velmi opravdové a může být škodlivé snažit se napravovat věci v nevhodnou dobu. Dítě by mohlo nabýt dojmu, že jeho problém zlehčujeme, že mu nerozumíme a mohlo by se uzavřít nebo se stát dokonce nepřístupným až nepřátelským.

Dítě potřebuje vědět, že jsme na jeho straně, že je mu důvěřováno. Pak má samo důvěru ve své okolí. Je nutné ocenit to, že se svěří. Pokud se rozhodne povídat si, nikdy nepřerušovat.

Prožívá-li dítě obtížné období, musí se snížit nároky, které jsou na ně kladené. Je dobré vybírat činnosti, ve kterých může být úspěšné, aby mohlo dosáhnout pochvaly. Jestliže

nálady dítěte vzbuzují obavy nebo je podezření, že by se mohlo nacházet v klinické depresi, je nutné navštívit lékaře.²⁵

3.4 Usínání a spánek

Dítě s AS většinou večer špatně usíná a velmi špatně spí. Druhý den pak může být unavené, vzteklé a může špatně zvládat své povinnosti. Členům rodiny není dopřán odpočinek, protože dítě se dožaduje pozornosti i v noci a to i na několik hodin. Pro rodinu je to velmi zatěžující.

Pro co nejhladší průběh usínání a spánku je potřeba vytvořit dítěti pro něj uklidňující rituály, které budou navozovat usnutí. Rituály přináší dítěti s Aspergerovým syndromem pocit bezpečí a proto je vhodné je dodržovat. Mohou pomoci vyřešit velmi závažný problém.

Samozřejmě, že může nastat kdykoli něco neočekávatelného. Proto není dobré, aby bylo dítě na nějakém rituálu závislé. Je důležité nalézt rovnováhu mezi pravidelností a změnami.

3.5 Osm pravidel jak zvládnout problém s výchovou dítěte s diagnózou AS

Pravidlo č. 1

Důslednost, zachovat si nadhled a klid. Dát najevo svou nespokojenost s nevhodným chováním, ale velmi klidným, nekonfliktním způsobem. Nekřičet. Tak lze předejít mnohým konfliktům a dost možná i afektu, kterým by se dítě bránilo křikem. Ten je pro ně velmi stresující.²⁶

²⁵ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 53-55. ISBN 978-80-7367-834-0.

²⁶ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 36, 37. ISBN 978-80-262-0193-9.

Pravidlo č. 2

Vymezit mantinely a určit si pravidla. Dát naprosto přesně najevo, co se smí a co nesmí. Je třeba jasně vymezit pravidla a velmi striktně trvat na jejich dodržování. Tenhle přístup dětem s Aspergerovým syndromem vyhovuje. Pokud se děje něco jinak než obvykle, je to pro ně matoucí a stresující. Tomu se lze vyhnout právě dodržením zažitého postupu.²⁷

Pravidlo č. 3

Nepřerušovat započatou činnost dítěte bez varování. Dítě je třeba na změnu připravit. Dodržovat režim. Dítě s Aspergerovým syndromem velmi těžko snáší změny. Pokud možno přesně popsat situaci. Dohoda se musí dodržet. Následné vysvětlování už většinou nemá smysl.

Pravidlo č. 4

Netrestat. Vysvětlovat, argumentovat, uvádět příklady. Je to velmi náročné. Je nutné dítě přesvědčit, že to je pro jeho dobro. Lépe než trest funguje chvála.²⁸

Pravidlo č. 5

Tolerovat a respektovat potřeby dítěte vyplývající z jeho poruchy. Je třeba zachovat rituály. Nenutit dítě do věcí, které jsou mu nepříjemné. Mnoho dětí s diagnózou AS nesnáší určité materiály, chutě, zvuky. Mohou je dráždit věci, které nás vůbec nenapadnou. Může je vyděsit třeba i jiná cesta do školy nebo třeba i některý druh jídla, jinak přestavěný pokoj nebo třeba i odlišný druh oblečení. A může to vyvolat nepřiměřenou reakci.²⁹

Pravidlo č. 6

Ocenit každý drobný pokrok, který dítě udělá. Nešetřit chválou. Nepřipomínat nevhodné chování, nebýt nepříjemný. Dítě brzy pochopí, že se mu vyplatí být poslušný, že i reakce druhé strany je mnohem vstřícnější.³⁰

Pravidlo č. 7

²⁷ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 37. ISBN 978-80-262-0193-9.

²⁸ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem*. 3. Praha: Portál, 2015, 43, 44. ISBN 978-80-262-0984-3.

²⁹ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 127-135. ISBN 978-80-262-0193-9.

³⁰ RICHMAN, Shira. *Výchova dětí s autismem*. 3. Praha: Portál, 2015, s. 51. ISBN 978-80-262-0984-3.

Mluvit s dítětem jasně. Dítě s AS si výroky vysvětluje doslovně. Nedávat víc jak jeden pokyn. Pokud následuje několik pokynů za sebou, dítě to naprosto zmate a neví, co se po něm vlastně chce.³¹

Pravidlo č. 8

Podporovat dítě v samostatnosti. Nechat, aby bezpečné věci dělalo samo. Počkat, až o pomoc požádá. I to se musí naučit. Takové situace je nutné nacvičit, protože dítě s Aspergerovým syndromem si s nimi samo neporadí. Nedokáže si ve velké většině případů ani zkušenost z jedné situace přenést do další.³²

³¹ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 167-168. ISBN 978-80-262-0193-9.

³² (Tamtéž, s. 42.)

4 ŠKOLNÍ PROSTŘEDÍ A DÍTĚ S POSTIŽENÍM

4.1 Začlenění do kolektivu, hra s vrstevníky

Začlenění dítěte s Aspergerovým syndromem do běžného kolektivu je poměrně náročné pro všechny zúčastněné. Jak pro dítě s touto diagnózou, tak pro jeho spolužáky, učitele i pro rodiče. Specifické chování dítěte s AS může způsobit řadu nestandardních situací. Některé mohou být pro ostatní děti velmi zatěžující, někdy až nepříjemné. Každé dítě je jiné a pro děti s diagnózou Aspergerův syndrom to platí obzvlášť. Dítě s AS není schopné se přizpůsobit školnímu řádu a disciplíně. Jeho chování je zvláštní, záhadné a většinou málo pochopitelné. Postižení má různé projevy a síla postižení je také různá. Tyto děti velmi špatně snášejí jakékoli změny. Vadí jim hluk a chaos běžné přestávky. Tam, kde si běžné dítě užívá aktivního odpočinku a načerpává energii a sílu pro další práci na další vyučovací hodinu, dítě s AS prožívá velmi nepříjemné a stresující chvíle, které mohou vyústit až v afekt. Pro rodiče je velmi náročné vidět své dítě, jak bojuje se školou. Jsou často na konci svých sil z neustálých starostí, řešení problémů a zklamání.³³

První část školní docházky probíhá ještě celkem v poklidu a bez větších problémů. Největší potíže se objeví většinou až v druhé části, kdy začínají narůstat nároky na sociální dovednosti, samostatnost, organizační schopnosti a dítě se začíná cítit čím dál více odlišné od ostatních spolužáků. Často také bývá omezená schopnost tolerovat spolužáka s Aspergerovým syndromem.³⁴

„Abyste se stali vynikajícím vědcem nebo skvělým umělcem, musíte mít alespoň nějaké znaky Aspergerova syndromu, které vám umožní odpoutat se od tohoto světa“

Hans Asperger

³³ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 35-36. ISBN 978-80-262-0193-9.

³⁴ PREISSMANN, Christine. *Život s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2010, s. 88. ISBN 978-80-7367-688-9.

4.2 Problémy se školou – hlediska dítěte

Problémy se školou, které jsou velmi často příčinou smutných zážitků a nespokojenosti dítěte s AS. Zahrnují ve velké většině vztahy s ostatními dětmi – sociální chování, chování, které neodpovídá standardům školy či třídy a v neposlední řadě i šikanu.

Učitel pak může považovat dítě za těžko zvládnutelné, protože není schopno se přizpůsobit školnímu řádu, jeho chování je velmi zvláštní, nepochopitelné a záhadné, mnohdy dokonce pobuřující. Dítě si vytváří negativní postoj ke škole, je nešťastné a nespokojené, zhoršuje se jeho chování a začíná mít obtíže a problémy. Dokonce se může začít vyhýbat docházce do školy. Je potřeba podívat se na problém očima takového dítěte.

Hlediska dítěte:

- Zmatek a chaos – u dítěte s AS může ruch a hluk školy vyvolávat zmatené chování a chaos. Dítě nechápe, co může očekávat ani co se očekává od něho.
- Smyslové problémy – strach dítěte narůstá, jak se snaží vyrovnat s danou situací. Je mnohem citlivější vůči běžným smyslovým podnětům, jako je například hluk. Narůstají jeho smyslové potíže a současně se prohlubuje úzkost.
- Sociální problémy – většina dětí si ráda hraje o přestávkách. Pro děti s Aspergerovým syndromem je to nejhorší doba, protože nevědí, jak se mají ke spolužákům chovat. Nerozumí většině her a nevyznají se ve světě skupin i part. Kontakt s ostatními je pro ně únosný do té míry, pokud ostatní respektují jejich pravidla.³⁵

Šikana není jen záležitostí školy. Může nastat všude, kde se vyskytuje více dětí pohromadě. Dítě s AS může být, stejně jako všechny ostatní děti, obětí šikany i pachatelem. Dítě s AS neumí předvídat záměry ostatních, nedokáže poznat, kdo je přítel a kdo ne. Jeho neobvyklé chování může lákat k posměchu a špatnému zacházení. V tomto případě se stává obětí šikany. Může se však také stát, že si dítě špatně vyloží chování jiných dětí, zareaguje nepřiměřeně na neškodné či přátelské žertování. Tady se

³⁵ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 74-75. ISBN 978-80-7367-834-0.

pak dítě mylně považuje za oběť šikany. Je jen zdánlivou obětí. Došlo k nedorozumění. I toto je však pro dítě velmi zatěžující.

Je velmi nepravděpodobné, že by se dítě s AS stalo pachatelem šikany, přesto je to možné a může se chovat stejně tak jako jiné dítě. Většinou je snadno odhaleno a posléze bývá zjištěno, že k takovému chování bylo naváděno, nebo že jeho reakce byla spontánní a že dalo průchod svému vzteku vycházejícímu z frustrace či stresu. Všeobecně platí skutečnost, že dítě s AS bývá spíše obětí než pachatelem šikany.³⁶

4.3 Problémy s komunikací

Pro dítě s Aspergerovým syndromem je problematické soustředit se a komunikovat s ostatními. Dokáže se dlouhé hodiny soustředit na předmět svého zájmu, povídat si o něm, ale na to, co ho v podstatě nezajímá, se soustředit nedokáže.

Většinou mají děti s AS problémy s používáním řeči v odpovídajícím kontextu. Vedou monolog, který ukončí, až když řeknou druhému vše, co mají naučené, nedají se zastavit. Nezajímá je ve velké většině, co na to říká jejich protějšek a to ani když chce jejich jednostranný rozhovor ukončit. Vypadá to, jako by dítě ani nevnímalo svůj protějšek, nebo neví, jak má s poznámkami a pocity toho druhého naložit.

Tyto děti potřebují správný nácvik a trpělivé vedení, aby se naučily komunikovat odpovídajícím způsobem. Musí se naučit, jak rozhovor zahájit a jak ho vést správným způsobem. Musí se vyrovnat s nejistotou a překonávat tendenci uvádět nevhodné poznámky a připomínky a musí se snažit uvědomovat si, kdy do hovoru nezasahovat a kdy hovor nepřerušovat.

Pokud si jedinec s AS není jist, co by měl říci nebo odpovědět na otázku, trvá mu vymýšlení odpovědi velmi dlouhou dobu nebo se snaží změnit téma hovoru. Rozhovor

³⁶ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 74-76. ISBN 978-80-7367-834-0.

je potom velmi těžkopádný a většinou se později změní v monolog jedince s Aspergerovým syndromem o jeho zájmu.³⁷

Děti s Aspergerovým syndromem mají totiž nerovnoměrně rozložené schopnosti, většinou vynikají dlouhodobou pamětí a vyznačují se intenzivním soustředěním na věc svého zájmu, ale jen v souvislosti s tím, co je zajímavé. K tomu, o co zájem nemají, jsou velmi lhostejní. Také používají nezvyklé metody řešení problému.³⁸

4.4 Zvládání problému

Cílem je připravit dítě s Aspergerovým syndromem na život tak, aby bylo schopné dát svému životu nějaký řád a prožít ho s co možná s nejmenšími problémy.

Rodiče a učitelé se musejí seznámit se specifiky této poruchy. Je potřeba poskytnout rodičům dětí s AS prostor setkat se s rodiči, kteří se nacházejí v podobné situaci. Mohou si vyměnit poznatky, radit si, podporovat se, povzbuzovat se.³⁹

Prvním krokem ke zvládnutí problému je odhodlání jej řešit. Důležité je pozorovat hry a aktivity dalších dětí obdobného věku a pomoci dítěti s AS s nácvikem her a ostatních činností, které jsou pro daný věk typické. Důvodem není jen nácvik dovedností spojených s danou hrou či činností, ale záměrem je i nácvik sociálního chování, toho, co dítě může říkat a dělat a učí se například, jak se do hry samo zapojit nebo jak zapojit kamaráda. Většinou je nutné vysvětlovat opakovaně i ta nejzákladnější pravidla, se kterými ostatní děti většinou nemají problém a vyplývají pro ně automaticky. Ostatní děti nemají trpělivost vysvětlovat kamarádovi s AS stále dokola to nejzákladnější, proto tady musí rodiče pomoci a zpočátku nahradit svému dítěti vrstevníky a kamarády.

Dalším krokem je pozorování svého dítěte při hraní s ostatními dětmi. Je třeba zjistit, jaké specifické schopnosti a dovednosti dítěti schází a pak pracovat na jejich alespoň částečném zdokonalení. Nejčastěji mají děti s AS problém s navazováním kontaktu.

³⁷ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 68-69. ISBN 978-80-262-0193-9.

³⁸ (Tamtéž, s. 20-21).

³⁹ (Tamtéž s. 167-168.)

Musí se naučit na co se ptát, jak komunikovat správným a odpovídajícím způsobem, tak, aby neodradily kamaráda nevhodnou poznámkou. Dítě musí pochopit, že nemůže převzít úplnou kontrolu nad jakýmkoli děním a odmítat jiné návrhy a činnosti. Je nutné vysvětlit, že když se nějaká činnost provádí jinak, neznamená to, že je špatně. Pokud si chce hrát dítě samo, mělo by to dát najevo odpovídajícím způsobem tak, aby to ostatní neurazilo. Děti s AS bývají v těchto případech hodnoceny jako agresivní, nevychované. Jen je potřeba, aby si nacvičily správný způsob komunikace. Dítě s AS nechápe, že svým chováním může ublížit, nevidí k tomu žádný důvod. Je nutné mu to vysvětlit a vybízet ho k zamyšlení, jak se mohou ostatní děti cítit. Při nacvičování jednotlivých způsobů komunikace je potřebná spolupráce ostatních tak, aby dítě s AS dostalo zpět správnou zpětnou vazbu. Někdy je lépe zpočátku nacvičovat s dospělým, ten lépe vyjde potřebám a požadavkům dítěte.

Někdy je škola jediným sociálním prostředím, ve kterém se dítě s AS pohybuje. Je dobré, aby dítě navštěvovalo, pokud je to možné, i kroužky. I tady je nutné vysvětlit vedoucímu specifické chování dítěte a poradit s metodami, které se při jeho specifickém chování ukázaly jako nejvhodnější.⁴⁰

4.5 Přátelství a vztahy dítěte s diagnózou Aspergerův syndrom

Některé děti s autismem či diagnózou Aspergerův syndrom jsou spokojeny, i když jsou z pohledu ostatních osamělé. Ani na vztah s ostatními dětmi nepomýšlejí nebo se mu dokonce vyhýbají. Nemají takovou potřebu přátelství jako ostatní děti. Většinou nehledají kamarády ke svým hrám a činnostem, protože jsou raději samy. Definice přátelství je u těchto dětí jiná, než je obvyklé. Za přítele či kamaráda mohou považovat dítě, které se přátelsky chová a občas pozdraví. Nebo jako kamaráda označí dítě, které má praktické a pro jedince s AS potencionálně důležité vlastnosti. Naopak někteří

⁴⁰ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 40-41. ISBN 978-80-262-0193-9.

doufají v možnost nějakého vztahu. Mohou být nešťastní a v depresi, přejí si přátele nebo později partnerský vztah.⁴¹

Většina dětí s diagnózou Aspergerův syndrom upřednostňuje společnost dospělých lidí, kteří se jim zdají méně nebezpeční, nejsou pro ně tolik rušiví a komplikovaní. Ostatní děti mohou působit rušivě, jsou pro dítě s AS nevypočitatelné a narušují ve velké většině jeho přání a jeho přesně zavedené rituály.

Děti s AS nevědí, jak se ke svým vrstevníkům chovat a snaha některých rodičů pomoci jim opatřit přátele či kamarády pro ně může být velmi zatěžující a často i k nevydržení. Potřeba sociálních vztahů lidí s AS časem stoupá, ale zároveň je pro ně čím dál těžší si přátele či kamarády najít. A protože dochází k vývoji i v této oblasti a dítě s AS ve velké většině nedokáže projít postupným vývojem dětských přátelství, které spočívá ve společných hrách a sdílených zájmech, prohlubují se problémy v navazování dalších sociálních kontaktů. Protože časem dochází mezi přáteli k velmi osobním a třeba i důvěrným rozhovorům, které jsou utvářeny pocity a zkušenostmi a vyžadují otevřenost, je možnost najít si přátele čím dál těžší.

Obtíže ve vnějším projevu velmi znesnadňují kontakt s vrstevníky. Velké problémy jsou hlavně v jazykové oblasti. Vtipy, rčení a různá ustálená spojení chápou totiž děti s AS doslovně. Jejich projev bývá monotónní, může působit strojeným dojmem nebo může být až nepřiměřeně hlasitý. Ve velké většině chybí oční kontakt a jakákoli řeč těla. Na ostatní takový rozhovor může působit velmi formálním a neosobním dojmem. Většinu sociálních kontaktů začíná oční kontakt a v tomto případě jsou lidé s autismem či Aspergerovým syndromem ve velké nevýhodě, protože jim tento prostředek k navázání kontaktu schází.

Další problémy nastávají v oblasti rozpoznávání výrazu obličeje. Pro dítě s diagnózou AS není jednoduché rozpoznat z výrazu tváře pocity a emoce ostatních lidí. Výraz v obličeji jejich protějšku je pro ně téměř nečitelný. Často nedokáží rozpoznat ani základní emoce jako je smutek či radost.⁴²

⁴¹ PREISSMANN, Christine. *Život s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2010, s. 54-55. ISBN 978-807367-688-9.

⁴² (Tamtéž s. 54-58).

4.6 Přijetí a porozumění dítěti s Aspergerovým syndromem

Pro dítě s Aspergerovým syndromem je velmi obtížné najít to správné chování tak, aby bylo přijatelné pro jeho okolí. Téměř vždy se bude ostatním zdát, že dělá věci špatně, že se chová nevhodně a porušuje společenská, i když nepsaná pravidla. Pak se může setkat s výsměchem, ponižováním nebo dokonce šikanou. Je třeba přijmout diagnózu naprosto a bez výhrad, protože nepřiměřené nároky a nátlak na dítě mohou způsobit velké problémy. Je velmi těžké přijmout skutečnost, že dítě má diagnózu Aspergerův syndrom a že se s touto poruchou pojí specifické chování, které se promítne do celého života dítěte. Je velmi obtížné takové chování přijmout, přesto je to nezbytné pro další vývoj dítěte. Dítě s AS musí být přijímáno stejně jako ostatní, jako rovnocenné, jehož součástí je dané postižení, které s sebou nese určitá specifika.⁴³

Každé dítě s AS je odlišné, přesto mají mnoho společného a pro porozumění a přijetí takového dítěte je nejlepší co nejvíce vědět a rozumět tomu, co to je Aspergerův syndrom. A stejně tak jak potřebují porozumět rodiče, musí porozumět své diagnóze i dítě. Nesmí mít strach z označení syndrom. Tak, jak roste a vyvíjí se, tedy přiměřeně věku, by se mělo seznamovat se svou diagnózou a jejími specifiky, naučit se porozumět samo sobě a ostatním lidem.

Jedním z rysů AS je nepružnost v myšlení. Tyto děti nemají rády změny, lpějí na rituálech. Cítí se bezpečně, pokud se jejich život nemění, je předvídatelný a je v něm pevný řád. Pomáhá jim to najít smysl okolního světa, který potřebují.

Pro porozumění je třeba pochopit příčiny tak zvaného nevhodného chování a pokusit se s ním vypořádat.

Každé dítě, včetně dětí s AS, zjišťuje, kam až může zajít ve svém chování, musí vědět, kde jsou hranice a jaké chování je nevhodné. Je třeba rozlišit, zda jde o specifické chování vyplývající z poruchy či například o pravou zlost, kterou se musí naučit ovládat.

⁴³ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 16-20. ISBN 978-80-7367-834-0.

Pravá zlost vyplývá například ze stresu se školou, ze zklamání, možné šikany nebo provokace ze strany druhých lidí. Zlost vyplývající z diagnózy AS je způsobena například něčím, co je pro dítě velmi důležité, ale pro okolí je to maličkost, zanedbatelná věc. Reakce dítěte se v tomto případě zdá nepřiměřená počátečnímu impulzu. V tomto případě není dítě s AS ochotné přijmout jakoukoli odpovědnost za své chování.

Rodiče musí toto chování svého dítěte korigovat a v takové situaci mají tendenci vysvětlovat, argumentovat a domlouvat. To se však většinou mívá účinkem. Dítě je naprosto přesvědčeno o své pravdě a o oprávněnosti svého chování. Postupem času je možné zmírnit toto chování, ale je důležité správné načasování. Dítě by mělo mít pocit bezvýhradného přijetí, mělo by cítit pochopení pro své chování. Pak bude otevřenější a přístupnější otevřeným argumentům a bude lépe reagovat. Není správné tolerovat nevhodné chování, ale dítě s AS by si mělo být jisté pochopením a tolerancí.⁴⁴

4.7 Jak může pomoci učitel

Právě ve školní třídě dostává dítě s AS příležitost naučit se řadě vzorců různého sociálního chování. Vyžaduje to však spoustu práce a trpělivosti jak ze strany dítěte, tak ze strany pedagoga. Existují různé metody a strategie jak dosáhnout co nejlepších výsledků.

K nejčastějším patří modelové chování podle spolužáků. Jakmile nastane problémová situace, je přínosné ukázat dítěti, jak se v takové situaci chovají ostatní. Upozornit dítě, aby se dívalo, jak se v takové situaci zachová většina dětí.

Spolužáci většinou nevědí, jak mají reagovat na velmi specifické a neobvyklé chování svého spolužáka s Aspergerovým syndromem. Radu hledají u svého pedagoga. Ten jim musí ukázat správné chování. Jeho přístup a tolerantní chování je vzorovým chováním pro všechny děti. Každý sebemenší úspěch v okamžicích, kdy se podaří dětem pomoci

⁴⁴ BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 16-20. ISBN 978-80-7367-834-0.

svému spolužákovi s AS, musí náležitě ocenit. A to jak ze strany dítěte s AS, tak ze strany jeho spolužáků.

Každé dítě je jiné a každé jinak reaguje. Pro dítě s AS je velmi náročné a složité pochopit, že každý zareaguje jinak v určité situaci. Je pro něj velmi obtížné naučit se, jak se všemi jednat. V počátcích může velmi pomoci vytipování dětí, které se ke spolužákovi s AS budou chovat vstřícně a podporovat kontakt hlavně s nimi. Tyto děti mohou pomoci se začleněním dítěte do kolektivu školní třídy, umí poradit ostatním, jak se správně chovat ke spolužákovi s AS. Dokáží ho zapojit do svých činností. Pro dítě s AS je taková pomoc od dětí nedocenitelná.

Další možností je výuka v malých skupinkách, kdy děti společně na něčem pracují. Zde bude pravděpodobně třeba dohled nad tím, aby dítě s AS dalo ostatním prostor k vyjádření svého názoru. Nevhodné jsou soutěživé hry, mohou u dítěte s AS vyvolat chaos a zmatek.

Vést dítě s AS k tomu, že učitel není jediný zdroj informací a je možné obrátit se s nějakým požadavkem či problémem i na své spolužáky.

Dítě s AS se může snažit dodržovat pravidla chování, může se snažit napodobovat ostatní, ale je to pro ně velmi náročné a vysilující. Proto je vhodné, aby učitel koncem vyučování našel čas pro odpočinkové aktivity, které dítě může vykonávat samo, tak, aby se mohlo odreagovat. V ideálním případě má dítě s AS svého asistenta, který musí znát diagnózu a specifika dítěte, které má na starosti.⁴⁵

⁴⁵ ATTWOOD, Tony. *Aspergerův syndrom*. 2. Praha: Portál, 2012, s. 41-43. ISBN 978-80-262-0193-9.

5 NEJČASTĚJŠÍ PROJEVY DĚTÍ VZHLEDEM KE SPOLUŽÁKOVI S POSTIŽENÍM, TOLERANCE

Jedním z cílů dobrého pedagoga by mělo být tolerantní chování žáků. A to nejen k dítěti, které se nějakým způsobem liší, ale také vzájemná tolerance mezi všemi dětmi. Naučit děti tolerantnímu chování je těžký úkol, velkou pomocí pro takovýto úkol je vzor. Děti se učí zejména pozorováním svého okolí. Přebírají modely chování, které vidí kolem sebe. V rodině, té úzké, ale i v té široké, ve škole i mimo školu v různých mimoškolních zařízeních. Chovají se tak, jak se ve velké většině chovají dospělí z jejich blízkého okolí.

5.1 Subjektivní tolerance

V běžném užití, ve filozofii, v lékařství, politice a v různých společenských vědách se tolerancí většinou rozumí schopnost nebo ochota vydržet, snést nebo dokonce uznávat něco, co člověku nebo společnosti není příjemné, ale proti čemu se z různých důvodů nebrání. Někdy je to proto, že to snášet musí, nic jiného mu nezbyvá. Tímto způsobem snáší člověk například zimu, hlad nebo žízeň, tělesnou námahu, hluk, stres, nepříjemné prostředí a další podobné záležitosti. V tomto smyslu je jistá tolerance nezbytnou výbavou každého člověka i společenské skupiny.

Jistou míru tolerance vůči druhým lidem, kteří se nějakým způsobem liší, vůči jejich zvykům nebo představám vyžaduje běžné soužití. Tak, jak to určují například společenské normy, zvyklosti či slušné a zdvořilé chování. Nároky na tuto toleranci velmi vzrůstají. Pro pojem tolerance, či tolerantní chování je také typické, že ukazuje představu jisté hranice, kam až můžeme odchytky od osobní, rodinné nebo společenské normy snášet neboli tolerovat. Toto závisí na mnoha okolnostech:

- na běžném očekávání určitého chování (toleranci lze výchovou a společenským tlakem buď rozšiřovat, nebo zužovat);

- na životním pocitu nebo na naladění člověka – je-li člověk v dobrém rozpoložení, je ochoten tolerovat víc, než má-li například strach
- na obecné úrovni tolerance v dané společnosti a době⁴⁶

5.2 Práce s třídním kolektivem

Třída je sociální skupina, která se tvoří za účelem vzdělávání a výchovy. Děti přicházejí do školy nejen proto, aby se něco naučily, ale také proto, aby navázaly nové přátelské vztahy, našly si nové kamarády. Chtějí, aby se ostatní zajímaly o jejich pocity, názory. Hledají si své místo, budují si určité postavení.

Od začátku dochází k určitému formování třídy. Třída si vytváří své normy, formují se role jednotlivých žáků. To je velmi důležité pro správné fungování celého kolektivu.

Ve třídě vznikají různé podskupiny, které se tvoří na základě společných zájmů, předchozích vztahů, ale třeba i výsledků, kterých děti dosahují ve škole.

Ne všichni do některé podskupiny patří. Často se lze setkat s dětmi, které stojí mimo kolektiv, jsou odmítáni. Většinou si to uvědomují. Děti s Aspergerovým syndromem mohou být právě těmi odmítanými. Je správné dát takovému dítěti najevo, že pro učitele je stejně důležité jako ostatní, že je stejně významným členem třídy.

Opakem těchto dětí jsou tzv. oblíbení žáci. Ti mají většinou možnost ostatní ovlivnit. Ostatní děti je mají rády, dají na jejich názory, důvěřují jim. Většinou jsou to děti schopné řešit problémy. Pokud učitel dokáže takové dítě zaangažovat při začleňování dítěte, které je odlišné, například s diagnózou Aspergerův syndrom, získá velkou pomoc pro takového žáka.⁴⁷

Děti s AS se zdají být velmi egocentrické. Jsou zaměřeny jen na svůj svět a většinou se se svými vrstevníky či spolužáky kontaktují jen do té míry, dokud jsou ostatní ochotni

⁴⁶ Tolerance. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- 2014 [cit. 2014-11-07]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Tolerance>

⁴⁷ FRIEDLOVÁ, Karin a et al. *Práce s třídním kolektivem* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012, s. 4-5 [cit. 2016-09-25]. ISBN 978-80-87652-70-1. Dostupné z: http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika_6.pdf

respektovat jejich pravidla. Nechtějí často dělat to, co ostatní děti, protože je to nezajímá. Raději spolupracují s učitelem než s ostatními dětmi, protože ten je schopen a ochoten mnohem větší tolerance a zároveň má i větší znalosti, což je pro dítě s AS velmi přitažlivé. Pro děti s AS je však jedním z nejdůležitějších cílů zlepšení sociálních vztahů a zapojení do interakcí se spolužáky. Od nich se učí vzájemné komunikaci a chování. Učí se však nejen kladnému chování, ale i zápornému.

Protože dítě s AS v určitých situacích neví jak se správně chovat, musí se to naučit. Je to velmi problematické, jelikož si většinou určitou zkušenost nedokáže přenést na jinou situaci. Přestože mu jsou mu důkladně vysvětlena pravidla, může v nich najít určitou nelogičnost a pak má problém s jejich používáním nebo je nedokáže použít v jiné situaci. Učí se totiž pravidla sociálního chování rozumovou analýzou a dodržováním daných pokynů a instrukcí, musí tedy hodně přemýšlet o tom jak se v určité situaci chovat. Nejednají intuitivně jako ostatní děti. Proto se jejich chování zdá jejich spolužákům strojené a mnohdy nelogické.⁴⁸

Přesto jsou ve velké většině děti schopny takové chování přijmout a pochopit. Záleží samozřejmě na mnoha faktorech. Jedním z takových faktorů je doba, kdy se děti s dítětem s postižením setkaly. Nebo jestli je takové dítě s postižením v kolektivu od začátku jeho formování. Pokud ano je to děti naprosto přirozené a dítě s postižením přijmou jako běžného člena kolektivu. Přesto, že jsou tam znatelné odlišnosti, dítě v raném věku je neřeší. Nemá pocit, že by mělo. Přijímá tuto skutečnost jako fakt. Přebírá chování dospělého, v tomto případě pedagoga. Pokud je jeho přístup správný a jeho chování k dítěti s postižením se nijak neliší od chování k ostatním, jen jsou v něm znatelné známky tolerance, pak se děti chovají stejně. Dokáží tolerovat odlišnosti a pomoci tam, kde si myslí, že je to potřeba. Respektují takového spolužáka s postižením, jeho handicap berou jako běžnou záležitost, kterou řeší podle toho jak je třeba.

Pokud dítě s postižením přichází do již zformovaného kolektivu, kde každý má své místo a určité postavení, je jeho začlenění náročnější. Opět záleží na přístupu a příkladu pedagoga. Na tom, jakým způsobem dětem vysvětlí problém dítěte s postižením,

⁴⁸ VOSMÍK, Miroslav a Lucie BĚLOHLÁVKOVÁ. *Žáci s poruchou autistického spektra v běžné škole*. Praha: Portál, 2010, s. 20-22. ISBN 978-80-7367-687-2.

například u Aspergerova syndromu je nutné vysvětlit specifické chování dítěte. Jeho potřeby, reakce, specifické zájmy a netypické chování.

6 CHOVÁNÍ ŽÁKŮ Z POHLEDU UČITELE

Mezi nejdůležitější úkoly učitele patří stmelování žákovského kolektivu již od první třídy. Nejdůležitější myšlenkou by měla být výchova žáka k odpovědnosti nejen vůči sobě, ale také odpovědnost za úspěch celé třídy. Učitel by měl vést žáky k přesvědčení, že osobní úspěch je spojen s úspěšnou prací ostatních žáků. Měl by se snažit o spolupráci a ukázněnost všech členů kolektivu, to je podmínkou správné spolupráce všech dětí a efektivní činnosti celé třídy.

Na výrazném stmelování kolektivu má velký podíl společné překonávání překážek. Tady je důležité uplatňovat demokratické formy vzájemné spolupráce. Důležitá je motivace všech žáků na základě kladných perspektiv, „očekávané radosti“.

Při výchově dětí je nezbytné postupovat s pedagogickým taktem. Každého žáka nelze naučit, aby se choval se ke svým spolužákům s ohleduplností a taktem. Děti, stejně jako dospělí, se od sebe liší svým temperamentem, vrozeným typem osobnosti.

Pro některé je samozřejmostí a nutnou potřebou být stále středem pozornosti a dění ve třídě, pro jiné je to naopak. Lidé s uzavřenou povahou nechtějí být ve středu dění, jsou spíše pozorovateli. Introvertní jedinci nejsou o nic méně společensky hodnotní než extrovertní. Jen mají jiný postoj k světu a k ostatním ⁴⁹

Děti s AS jsou ve velké většině těmi, kteří se do společenského dění třídy příliš nezapojují. Jejich znevýhodnění jim neumožňuje toto začlenění. Ani po něm zpravidla netouží. Jejich chování je natolik odlišné, že většina společných aktivit je pro dítě s AS velmi obtížná a splnění určitých cílů na hranici dosažitelnosti.

Společné aktivity, ať už sportovní či společenské, jsou pro ně zátěží, které se rádi vyhnou. Pokud je to možné, je vhodné podpořit jejich začlenění do kolektivu například pověřením teoretického vysvětlení dané sportovní hry. Toho se dokáží zhostit s obrovským přehledem a až encyklopedickou přesností. V takovém případě je dokáží

⁴⁹ DVORÁČEK, Jiří. *Základy pedagogiky*. Praha: Oeconomica, 2014, s. 234-235. ISBN 978-80-245-2014-8.

ostatní ocenit pro jejich paměť a umění reprodukovat s naprostou přesností například pravidla hry.

Většina dětí se dokáže naučit toleranci a respektu k ostatním lidem ať už je jejich postižení jakékoli. Tolerance ke spolužákovi s Aspergerovým syndromem patří k těm náročnějším, protože z pohledu běžného žáka se dítě s AS jeví jako velmi netolerantní a mnohdy sobecké. Je to samozřejmě způsobeno jeho poruchou, přesto je to pro jeho okolí a zejména pro dítě obtížný úkol.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 EMPIRICKÉ ŠETŘENÍ

7.1 Cíl výzkumu

Součástí této bakalářské práce je výzkum zaměřený na vztahy a typy chování současných dětí ke spolužákovi s postižením, v tomto případě ke spolužákovi s poruchou autistického spektra – s Aspergerovým syndromem. Výzkum byl prováděn formou pozorování a dotazníku v celkovém objemu pěti otázek, které byly směřovány tak, aby z odpovědí vyplynulo, jak jsou děti schopny respektovat a tolerovat specifické chování spolužáka s diagnózou Aspergerův syndrom a zda jsou ochotny přátelit se s takto odlišným spolužákem.

7.2 Formulace cílů

Zjišťování typů chování současných dětí, žáků ke spolužákovi s postižením.

Zjišťování vlivu učitele na chování žáků vzhledem k odlišnému spolužákovi.

Zjišťování, zda přijetí a tolerance může být výsledkem správného působení pedagoga.

7.3 Design výzkumu, výzkumné otázky, metody výzkumu

Základní design výzkumu

Kvalitativně orientovaný výzkum.

Hlavní výzkumná otázka

Jsou žáci základní školy 7. ročníku ochotni tolerovat odlišné chování spolužáka s diagnózou Aspergerův syndrom?

Dílčí výzkumné otázky

Chtějí se žáci blíže přátelit se spolužákem s diagnózou Aspergerův syndrom?

Nevadí žákům přítomnost spolužáka s diagnózou Aspergerův syndrom ve školní třídě?

Vadí žákům přítomnost spolužáka s diagnózou Aspergerův syndrom ve školní třídě?

Metody výzkumu

Pozorování

Škálování – sociální distance

Rozhovor

7.4 Základní soubor + výzkumný soubor, způsob výběru vzorku

ZS: Soubor všech žáků s Aspergerovým syndromem ve Slaném

VS: Vzorek jedné školní třídy, ve které je žák s Aspergerovým syndromem (pro pozorování a dotazník), žák s diagnózou AS, asistent pedagoga a třídní učitelka (pro rozhovor)

Typ výběru: Dostupný vzorek

7.5 Místo výzkumu, harmonogram

Základní škola ve Slaném

Harmonogram postupu

- Výběr literatury, sběr dat, písemných materiálů
- Příprava, zpracování a zahájení kvalitativního průzkumu
- Seznámení s literárními prameny, sběr dat
- Sumarizace, vyhodnocení dotazníkového šetření
- Vlastní zpracování
- Konečné úpravy

8 POZOROVÁNÍ PRVNÍ (NESTRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ)

Výzkum se opírá zúčastněné pozorování. První roky jsem učila ve třídě, kde byl umístěn hoch s Aspergerovým syndromem. Protože tehdy to byla ještě poměrně vzácná diagnóza a pro mě velmi zajímavé projevy dítěte, vedla jsem si podrobné záznamy, ze kterých je nyní možno čerpat. V současné době se jedná o částečně aktivní participaci.

- V jakém se nacházím prostředí?
- Kdo jsou ti, které pozoruji?
- Co se tu děje?

8.1 Prostředí

Základní škola Komenského náměstí ve Slaném, detašované pracoviště Gymnázium Václava Beneše Třebízského Slaný.

Základní škola má příliš velký počet žáků a musí využívat prostory mimo svůj objekt. Proto má pronajaty prostory v budově gymnázia.

Vzhledem ke komplikacím, které by vznikly při výuce cizího jazyka, která probíhá od třetího ročníku, bývají na tomto odloučeném pracovišti umístěny první nebo druhé ročníky.

Na rozdíl od budovy základní školy je budova gymnázia, ve které se detašované pracoviště nachází, mnohem modernější. Má tvar kvádra, rovnou střechu a velká okna. Pronajaté třídy jsou v přízemí. V samostatném křídle jsou čtyři třídy, šatny a sociální zařízení pro dívky. Chlapci mají toalety v druhém křídle na opačné straně. Pokud potřebují na toaletu, musí projít vestibulem. Aby se malé děti setkávaly s velkými studenty gymnázia co nejméně, z bezpečnostních důvodů, mají upravené zvonění. Vyučování jim začíná v 7:45, kdežto žákům gymnázia klasicky v 8:00. Tak se potkávají na chodbách a toaletách mnohem méně.

Školní třída je poměrně prostorná. Čtyři velká okna, lavice pro 28 dětí. V zadní části modrý koberec na zemi i na stěnách. To působí velmi útulným dojmem. Nábytek připomíná spíše dětský pokoj než školní třídu. Jsou tu nízké skříňky výškou přizpůsobené dětem prvního a druhého ročníku. Zadní část je oddělená skříňkami s posuvnými dvířky tak, aby byl oddělen prostor ke hraní od prostoru s lavicemi. V poličkách jsou knížky přizpůsobené věku dětí a plyšové hračky. Na stěně jsou obrázky a dětská mapa hvězdné oblohy. Cílem je, aby se tu děti cítily co nejlépe a přechod ze školky či přímo z rodiny zvládly s co nejmenšími obtížemi. Třída je připravená pro budoucí prvňáčky.

8.2 Kdo jsou ti, které pozoruji – děti z první třídy

Ve třídě je 27 dětí - 13 dívek a 14 chlapců. Většina z nich chodila do školky, ale jsou tu i tací, kteří ještě mimo svoji rodinu nebyli. Třída je milá, příjemná. Děti jsou vstřícné, těší se do školy, rády se učí, mají tu nové kamarády. Dobře se s nimi pracuje. Jsou tu většinou šestileté děti, jen tři jsou o rok starší, protože měly odklad školní docházky. Mezi ty patří i Lukáš. Zatím se nijak neprojevil, jen má trochu problém s orientací. Pohybuje se trochu zvláštně, s nikým z dětí nemluví, ale na dospělé reaguje bez zvláštních problémů. Maminka si ho vyzvedává přímo před třídou, do šatny jdou spolu, ale protože je období adaptace na školu a takovou pomoc poskytuje zpočátku svým dětem většina rodičů, není prozatím vidět žádná nápadnost v chování Lukáše.

Děti se začínají učit samostatnosti, rodiče už by neměli pomáhat s obouváním, oblékáním. Daří se to téměř všem, jen pár až příliš starostlivých maminek stále pomáhá svým dětem se sebeobsluhou. Reagují až na přímé a jasné vysvětlení: „*Ted' už ne, děti to musí zvládnout samostatně*“. Zůstává jen jedna maminka. Na dotaz, jestli má Lukáš nějaký problém, protože náznaky se začínají objevovat, odpovídá, že ne. Jen, že mu všechno déle trvá. Není to tak. Matka úmyslně zatajila návštěvu pedagogicko-psychologické poradny, kam byla poslána ze školky, protože i tam byly samozřejmě problémy. Výsledky z vyšetření a zprávu z PPP donesla až mnohem později, po prvním vážném problému, kterému by se pravděpodobně beztak nedalo zabránit, protože závěr

z vyšetření zněl „nerovnoměrný vývoj osobnosti“ Ani náznak poruchy autistického spektra.

8.3 Co se to tu děje – Kazuistiky

Kazuistický příběh

Je začátek října, první ročník, období adaptace dětí na školu. Přichází první velký „problém“ s Lukášem. Zatím ještě není diagnostikován, já jen tuším, že není všechno úplně v pořádku. Děti vytvořily obrázky, chceme je dát na nástěnku, kde byla prozatím dětská mapa hvězdné oblohy. Jakmile sundám mapu, přichází první velký „záchvat“. Chlapec se pohupuje dopředu, dozadu a hrdelním hlasem opakuje stále jednu větu: „*Ta mapa tu byla zbytečně. Ta mapa tu byla zbytečně. Ta mapa....*“. Na děti tato situace nepůsobí dobře. Některé se bojí, jiné pouze přihlížejí, objevují se slzy. Nejsme na to připraveni. Ani já, ani děti.

Teprve po této zkušenosti matka Lukáše připouští určité problémy a je ochotná ke spolupráci. Začínají probíhat různá specifická vyšetření. Ale vše trvá velmi dlouho a diagnóza Aspergerův syndrom je určena až téměř po roce.

Další situace. Byla vyhlášena karanténa. V sousední třídě se objevila hepatitida. Mám velký strach z reakce Lukáška. Protože se děti běžně setkávají na chodbě či ve školní družině, týká se karanténa i naší třídy. Už dodržování všech nařízení týkajících se karantény s běžnými malými dětmi v první třídě je velmi náročné, natož s dítětem s diagnózou Aspergerův syndrom, které velmi špatně snáší jakoukoli změnu oproti běžnému procesu.

Připravovala jsem se na nejhorší a obávala se afektu, který by mohl přijít. Bylo potřeba seznámit děti se změnou řádu a s dodržováním všech hygienických pravidel, která odpovídají této situaci. Nejprve jsem se pokusila na situaci připravit Lukáše. Vysvětlila jsem mu, o co jde a že bohužel budou následovat změny oproti běžnému řádu.

Jeho reakce mě velmi překvapila. Čekala jsem odpor a postupné vyhrocení situace. Přišlo něco úplně jiného.

Lukáš se hluboce zamyslel a stáhl se do ústraní. K tomuto účelu byla třída uzpůsobena. Měl své místo, kam se mohl schovat, pokud to potřeboval.

Začala jsem dětem vysvětlovat, o co jde, co je to vlastně za nemoc, a proč se musíme chovat tak, jak máme nařízeno. Můj výklad byl samozřejmě přizpůsoben věku dětí, to znamená pro šestileté žáčky. Lukáš mě téměř nenechal domluvit. Zřejmě v paměti našel, co hledal a spustil, přesně podle encyklopedie, výklad na téma hepatitida. Chodil po třídě, ruce před obličejem, pohyboval prsty a přitom chrлил odbornou charakteristiku s výrazy z medicíny. Už jsem věděla, že zastavovat ho nemá smysl, mohlo by dojít k afektu a toho jsem chtěla ušetřit jak Lukáše, tak děti. Nechala jsem ho mluvit a sledovala děti, které vůbec nemohly mít tušení, o čem Lukáš mluví, ale už měly zkušenost s tím, co se může přihodit, a tak všechny trpělivě poslouchaly výklad, kterému absolutně nerozuměly a který vzhledem k tomu, jak se Lukáš pohyboval, hýbal si prsty před obličejem a jakým hlasem mluvil, působil až strašidelným dojmem.

Zvládly to všechny děti. Vydržely poslouchat, dokud jeho výklad probíhal. Začaly se učit trpělivosti a toleranci ke spolužákovi, který má problém a ony to vědí. Udělaly první velký pokrok.

Jiná situace o pár měsíců později. Ještě nevíme diagnózu, probíhají vyšetření... Hodina prvouky, téma: „Povolání“, hrajeme si na pana doktora.

Jedno dítě hraje lékaře, druhé pacienta. Přichází holčička a stěžuje si „panu doktorovi“ na bolest bříška.

„*Jen aby to nebyl zánět středního ucha*“, reaguje „pan doktor“. Všichni se výborně bavíme, až na jednoho.

Přichází jeden z největších afektů našeho chlapce, který přechází až v zuřivost. Vydává skřeky, cosi si pro sebe stále opakuje, není mu rozumět a ve vzteku rozkope vleže skříňku na kufříky s výtvarnými potřebami...

Děti už se nebojí, jedno z nich reaguje slovy: „*Lukášek se zlobí...*“

Byly úžasné, dokázaly se vyrovnat se situací, se kterou by měl problém leckterý dospělý. Slzy už netečou dětem ze strachu, ale mně. Ne lítostí nad problémovým chováním jednoho z nich, ale dojetím, jak se s tím ostatní dokázaly vypořádat. Teď už o ně nemám starost, protože teď už to zvládnou. Přijaly chování žáka s diagnózou AS jako fakt a dokážou se s tím vypořádat se ctí.

9 POZOROVÁNÍ DRUHÉ (NESTRUKTUROVANÉ POZOROVÁNÍ)

I toto pozorování je nestrukturované, ale participace je částečně aktivní. Znam pozorované žáky z předchozích ročníků, některé učím v rámci volitelného předmětu Etickou výchovu. Jsou v sedmém ročníku, do třídy přibyli noví žáci.

9.1 Prostředí

Základní škola Komenského náměstí 618 ve Slaném.

Základní škola Komenského náměstí je jednou ze tří základních škol ve Slaném. Celkový počet dětí se každoročně pohybuje mezi 570 – 590 žáky. Kapacita školy je 600 žáků. Škola má vždy dvě až tři paralelní třídy v každém ročníku.

Základní škola je starobylá, sto deset let stará budova. Vedou sem obrovské dveře, které vždy otvírám s určitým úsilím, líbí se mi. Pracuji tady už osmnáct let jako učitelka. Prostory školy jsou tradiční, odpovídají době jejího vzniku. Pravidelné chodby, schodiště, které se uprostřed rozdvouje, velké světlé třídy, které jsou většinou nově zařízené.

V budově základní školy jsou umístěny většinou třetí až deváté ročníky. Jsou tu nejen kmenové třídy, ale i odborné učebny vybavené IT technikou nebo specializovanými pomůckami a vybavením, například na chemii, výtvarnou výchovu, přírodopis, na vaření či dílny.

Šatny jsou umístěny v suterénu školy, kde jsou i dílny, sklad učebnic a archiv školy. Vchází se tudy i na školní dvůr, který je využíván ke sportovním aktivitám nebo k volnočasovým aktivitám ve školní družině.

Škola má čtyři oddělení školní družiny, kapacita školní družiny je maximálně 100 žáků.

Školní třída 7. B je stejně prostorná jako většina ostatních. Je vybavena tradičním nábytkem, na stěnách visí nástěnné obrazy s tematikou vhodnou k výuce. Jsou tu tři

řady lavic tradičně umístěných, protože velký počet žáků nedává moc možností ke změně.

Ve třídě je 27 žáků. Lukáš sedí v předposlední lavici uprostřed s asistentkou pedagoga.

9.2 Kdo jsou ti, které pozoruji – žáci sedmého ročníku

Ve třídě je 27 žáků. Kolektiv je to částečně obměněný. Většina se zná od prvního ročníku, ale někteří se odstěhovali a jiní přistěhovali.

Lukáše znají všichni, ale různě dlouho. Někteří sedm let, někteří dva roky, od přechodu na druhý stupeň.

Lukáš má vytvořený individuální vzdělávací plán. Do školy dochází jen na český jazyk, matematiku a anglický jazyk. Od výtvarné výchovy, pracovních činností, tělesné výchovy a hudební výchovy je osvobozen. Předměty jako je přírodopis, zeměpis, dějepis, občanskou výchovu studuje podle individuálního vzdělávacího plánu doma a dochází k příslušným vyučujícím na přezkoušení.

Domů za ním dochází asistentka pedagoga a také výchovná poradkyně. Do školy ho vždy doprovází matka a předává ho paní asistentce. Lukáš není schopen dojít do školy nebo ze školy sám.

Atmosféra ve třídě je příjemná, přiměřená věku dětí. Jsou tu markantní rozdíly oproti prvnímu stupni. Děti se mezi sebou během přestávky živě baví, smějí se a hlasitě komunikují. Jsou tu různé skupinky. Některé pouze dívčí, jiné ryze chlapecké, ale i smíšené. Nikdo se nevyčleňuje, všichni komunikují a zapojují se do činnosti třídy. Na rozdíl od prvního stupně nevyhledávají kontakt s pedagogem, ale jeho přítomnost během přestávky jim nevadí. Nemají problém s chováním, jsou velmi přirození a komunikují mezi sebou bez zábran.

S Lukášem nemají viditelně žádný problém. Je pro ně součástí kolektivu, znají už spoustu let jeho specifika a berou ho takového, jaký je. V hodinách respektují jeho přístup k výuce, jsou zvyklí na specifické vyjadřovací schopnosti a encyklopedické znalosti z určitých oblastí. Tolerují jeho potřebu vyjádřit se k určitým věcem, přestože

mnohdy se jeho výklad vůbec netýká toho, o čem právě mezi sebou hovoří. Po dobu pozorování nebyl zaznamenán ani jeden konflikt, netaktnost nebo náznak nějakého problému ve vztahu k Lukášovi. Děti ale ani nevyhledávají jeho společnost. Pokud na ně promluví během přestávky, což se stává jen velmi zřídka, odpoví mu, ale sami většinou hovor nezačínají.

Lukáš stále sedí, také nevyhledává společnost ostatních. Většinou si studuje odbornou literaturu z oblasti jeho zájmu. Komunikuje velmi málo a téměř výhradně s asistentkou, která je přítomna stále. Spolužáků si všímá, jejich chování pak popisuje paní asistence nebo doma matce. Většinou je velmi kritický. Tam, kde oni projevují toleranci a chápavost, on sám ji nemá. Nelíbí se mu jejich hlučné chování, jejich rozhovory, které jsou podle něho o ničem. Má pocit, že má málo prostoru k vyjádření svých znalostí, které jsou velmi specifické z oblasti vesmíru a jaderné fyziky. Nechápe jak je možné, že to ostatní nezajímá. Rád by se s nimi o svoje znalost podělil. Takový rozhovor se ale brzy změní v monolog a děti, ač už dvanácti až třináctileté, nemají dostatek trpělivosti vyslechnout ho až do konce. Většinou se omluví a s nesmělým: „*Promiň, moc tomu nerozumím ...*“, odchází.

Je tady znát, že kolektiv je stmelový a všichni se spolu znají dlouho. Znají Lukáše od první třídy, tedy od šesti let. Nenásilným způsobem dospěli k tolerování chlapce s Aspergerovým syndromem. Tolerují jeho specifické chování, vyjadřování i jeho přístup k nim. Mohlo by se zdát, že je jim svým způsobem lhostejný. Některým možná ano. Přesto, když Lukáš ve škole chyběl, se někteří jeho nepřítomnosti ve škole všimli a zareagovali na ni. Ptali se paní asistentky, co s ním je. Projevili zájem.

9.3 Co se to tu děje

Pohodová atmosféra třídy je znatelná ihned při prvním kontaktu. Je pravda, že většina dětí mě zná, učila jsem je první dva roky. I během přestávky je tu mnohem klidnější prostředí, odlišné od ostatních tříd. Jak říká paní asistentka, která s Lukášem tráví spoustu času a třídu zná téměř pět let: „*Lukáš velmi těžko snáší běžný hluk třídy. Přestávka je pro něj velkou zátěží, vadí mu nejen hluk, ale i pohyb ostatních dětí, který hodnotí jako zbytečný. Ostatní děti jsou zvyklé a naučené za ta léta soužití a snaží se vyvarovat problému, který by mohl nastat. Mají osobní zkušenost s afektem, který nadměrný ruch může způsobit. Nechtějí to zažít a ani nechtějí přitížit Lukášovi, chápou jeho problém, jeho diagnózu. Je jim to vysvětlováno od první třídy a hlavně mají osobní zkušenost a to je nad všechno vysvětlování. Osobní zkušenost je totiž nepřenosná. Viděly na vlastní oči, jak moc se změní chování Lukáše, pokud nastane situace, která je z jeho hlediska neúnosná.*“

Děti jsou tedy z pohledu paní asistentky i z pohledu třídní paní učitelky k Lukášovi tolerantní.

„*Nejen k Lukášovi, ale i jeden k druhému*“ jak říká paní učitelka třídní. „*Je na nich znát soužití s jiným žákem. S žákem, který je odlišný a má své specifické chování. Komunikace se samotným Lukášem je velmi složitá a samy děti dokázaly už několikrát zabránit problému ve formě afektu, který by mohl nastat, protože Lukáše znají sedm let. Obzvláště při přechodu na druhý stupeň, který byl pro Lukáše velmi náročný, a asistentka pedagoga nebyla přítomna na všech hodinách, dokázaly děti, že přesně vědí a rozumí určitým specifikům Lukášova chování. Přesto, že všichni učitelé druhého stupně byli informováni o diagnóze Aspergerův syndrom, nedokázali si úplně představit, co vlastně toto obnáší. Děti několikrát pomohly učiteli předejít problému.*“ Paní učitelka uvádí příklad: *Všechny učitele jsme se seznámili s diagnózou Aspergerův syndrom, přesto člověk, který se s ní setkává poprvé, nedokáže všechno předvídat, ale tyhle děti asi ano ...*“

„*Paní učitelko, nemůžeme takhle sundat obrázky z nástěnky, Lukáše to podráždí, musí se mu to říct a vysvětlit, proč je to nutné ...*“ upozornily děti jednu z vyučujících.

A další situace, fyzika, Lukáš jí miluje. Už v první třídě četl encyklopedii fyziky a chemie, jeho věty typu: „*Dneska si spolu budeme povídat o uhlovodanech, paní učitelko ...*“ nebo: „*Nakreslím vám obrázek od písmenka P – proton...*“ mě jako učitelku prvního stupně přiváděly do rozpaků. Nedivím se tedy fyzikáři, který byl velmi překvapen a přednášku na dané téma, kterou Lukáš začal, se snažil zarazit. Byl si vědom toho, že takovým definicím nastudovaným z encyklopedie a naprosto přesně memorovaným, nemohou ostatní děti rozumět.

Zasáhly opět děti: „*Pane učiteli, nechte ho mluvit, bude problém*“ našeptávala jedna dívka vyučujícímu, který se poprvé setkal s Aspergerovým syndromem a s žákem, jehož netradičním zájmem je právě fyzika. Situaci vyučující ustál a později se dětí ptal, co by se mohlo stát... „*no Lukáš by se nejdříve hodně zlobil a pak je mu špatně a musí třeba i domů, ale když se s ním domluvíte a určíte časový limit, tak to bude v pohodě ...*“

Všichni vyučující bez výjimky se shodují v jednom, že v téhle třídě se výborně učí, je tam příjemná a vstřícná atmosféra a mnohem nižší hluková zátěž než v jiných třídách. Děti jsou tu nějak jiné, možná víc vyspělé, možná tolerantnější a možná se jen prostě dobře sešly. I takový názor se objevil.

Můj názor je ten, že děti se učily tolerovat a respektovat Lukášovo specifické chování už od šesti let. První dva roky ani nebyl ve třídě asistent pedagoga a děti se přímo účastnily dění kolem Lukáše. Nebylo kam je odvést, když nastal problém, protože ve třídě byla jen paní učitelka. A tak prožívaly všechny potíže a specifika už od první třídy a naučily se respektovat odlišné chování spolužáka.

Mají k němu hezký vztah a snaží se mu pomáhat, což se projevilo hlavně během přestávek, kdy za Lukášem chodí spolužačky s dotazem, jestli něco nepotřebuje nebo jestli všemu rozumí. Nebylo to ojedinělé, viděla jsem to při svém pozorování několikrát a paní asistentka mi toto potvrdila.

„Osobou nejsme sami pro sebe, nýbrž jsme jím ve vztahu ke druhému. Je třeba, abychom respektovali a ctili druhého, vnímali ho partnersky jako osobnost a nezacházeli s ním jako s předmětem, ale s živou bytostí, k jejíž „tváři se vztahujeme, prožíváme ji jako vnitřní oslovení.“⁵⁰

⁵⁰ NYTROVÁ, Olga a Marcela PIKÁLKOVÁ. *Etika a logika v komunikaci*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007, s. 40. ISBN 9788086723457.

10 SOCIÁLNÍ DISTANCE: SOCIOMETRICKO-RATINGOVÝ DOTAZNÍK

Dětem byl rozdán dotazník. Dostaly tabulku, ve které jsou zapsána jména spolužáků (včetně jejich vlastního). Jména jsou zapsána do sloupců pod sebou, pět dalších sloupců zastupuje pětibodové hodnocení, které je uvedeno pod tabulkou. U každého jména napíše žák křížek do sloupce, který nejlépe vyjadřuje, co k posuzovanému spolužákovi cítí. Své jméno označí. Dotazník vyplňují vzhledem ke všem dětem jako sociometrický test, nevědí, že je zaměřen na Lukáše.

Pod tabulkou je uvedena tato hodnotící stupnice:

- (1) Chtěl/a bych, aby to byl/a můj/moje dobrý/á kamarád/ka.
- (2) Chtěl/a bych, aby byl/a v naší třídě, ale ne jako blízký/á kamarád/ka.
- (3) Chtěla bych s ní/m občas být, ale ne pořád nebo dlouho.
- (4) Nevadí mi, že je v naší třídě, ale nechci s ní/m mít nic společného.
- (5) Chtěl/a bych, aby nebyl/a v naší třídě.⁵¹

Vyhodnocení:

První hodnocení ve znění: „*Chtěl/a bych, aby to byl můj dobrý kamarád*“ označilo sedm dětí.

Druhé hodnocení ve znění: „*Chtěl/a bych, aby byl v naší třídě, ale ne jako blízký kamarád*“ označilo deset dětí.

Třetí hodnocení ve znění: „*Chtěl/a bych s ním občas být, ale ne pořád*“ označilo šest dětí.

Čtvrté hodnocení ve znění: „*Nevadí mi, že je ve třídě, ale nechci s ním mít nic společného*“ označily tři děti.

⁵¹ SHERMAN, L. W. Sociometrie ve třídě: Sociální distance: Sociometrický ratingový systém [online]. Oxford, Ohio, 2000 [cit. 2016-12-12]. Dostupné z: http://www.users.miamioh.edu/shermalw/sociometryfiles/socio_variation.htmlx „(překlad autora)“

Páté hodnocení ve znění: „*Chtěl/a bych, aby nebyl v naší třídě*“ neoznačil nikdo.

Čtvrté hodnocení, které vyjadřuje: „*Nevadí mi, že je ve třídě, ale nechci s ním mít nic společného*“ označily vždy děti, které přišly do třídy až na druhém stupni. Nevyrůstaly v této třídě, staly se součástí kolektivu o čtyři až pět let později.

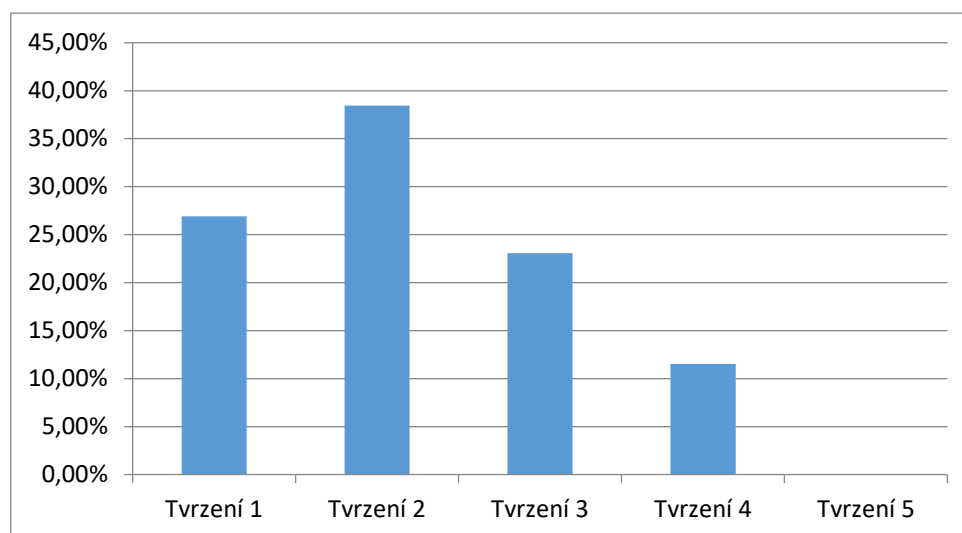
10.1 Analýza dat

Tabulka 1

	Počet	Relativní počet
Tvrzení 1	7	26,92%
Tvrzení 2	10	38,46%
Tvrzení 3	6	23,08%
Tvrzení 4	3	11,54%
Tvrzení 5	0	0,00%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Graf 1

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Pomocí sociometrického testu bylo zjištěno, že většina dětí z této třídy nemá problém v kontaktu se spolužákem s diagnózou Aspergerův syndrom.

26,92 procent dětí z této třídy nemá problém se s takovým dítětem kamarádit.

38,46 procent nemá problém s přítomností odlišného spolužáka s touto diagnózou a nevadí jim ani občasný kontakt.

23,08 procent nemá problém s jeho přítomností ve třídě, ale nevyhledá jeho společnost.

11,54 procent nemá problém s přítomností takového spolužáka, ale nechtějí s ním mít nic společného. Toto tvrzení označily vždy děti, které neznají Lukáše od prvního ročníku. Do třídy přišly až na druhém stupni.

Nikdo z dětí neoznačil tvrzení „*Chtěl bych, aby nebyl v naší třídě.*“

11 POZOROVÁNÍ TŘETÍ – ROZHOVOR S MATKOU LUKÁŠE

Nestrukturované pozorování, participace částečně aktivní.

Na návštěvě Lukáše a jeho rodiny jsem byla domluvena delší dobu. Celou rodinu znám velmi dlouho, sedm let. Byla jsem to já, kdo rodinu seznámil s podezřením na Aspergerův syndrom a prošel s nimi začátky, které pro celou rodinu byly velmi náročné. Otázku, kterou mi položila maminka Lukáše po všech možných vyšetřeních, které proběhly, jsem dlouhou dobu nemohla vymazat z hlavy: „*Tak teď už všemu rozumím, paní učitelko, už vím, proč se tak Lukáš chová, a proč má někdy záchvaty, ale jedno mi nikdo neřekl, kdy už to bude dobrý...?*“

Rodina bydlí v domě se zahradou a dvorem. Ideální pro rodinu s dětmi. Bydlí tu matka, otec, babička a dvě děti. Lukáš a jeho o sedm let mladší bratr. Jmenuje se Honzík. I on má diagnostikovanou poruchu. U něj byl diagnostikován Dětský autismus. Zátěž na rodinu je tedy velmi velká.

„*Bez babiček bych to vůbec nezvládala,*“ říká paní Nováková, „*každý z kluků potřebuje něco jiného, ale už jsme se to naučili poznávat, co chtějí. Malej ještě nemluví, ale co chce, umí dát najevo...*“

Na návštěvu se prý těšili všichni, Lukáš, který teď momentálně do školy nedochází, protože mu to zdravotní stav nedovoluje, mi přišel otevřít. Nebyla jsem si jistá, jestli vůbec bude chtít spolupracovat a povídat si o dětech ze třídy, ale chtěl.

Nejprve mi ukázal svůj pokoj, matka nás doprovází. Lukáš ukazuje svoje zvířata. Má křečka, myš, želvu a kocoura. Pokoj celkem stroze zařízený, žádné obrázky, jen na zdi jsou tužkou Lukášovou rukou napsané nějaké věty a ve výplni dveří karton popsáný a pokreslený. „*To tady Lukáš skládá malýmu básničky, když ho potřebujeme zabavit a kreslí mu všechno možné...*“ říká paní Nováková na vysvětlenou. Pokoj je průchozí ze dvou stran. Na obou klikách visí šály, a když jde Lukáš pro kocoura, aby mi ho ukázal, maminka vysvětluje: „*Všude máme šály, zakrývají klíčové díry, Lukáš měl velké obsese a k nim patřil i pocit, že ho stále někdo pozoruje, ještě to není úplně dobré.*“

Na dotaz, jestli by mi Lukáš mohl vyplnit dotazník, odpovídá kladně s tím, že si o spolužácích potom rád popovídá. Práce na dotazníku mu trvá asi tři čtvrtě hodiny. Mezi vyplňováním za mnou několikrát přišel s dotazem. Dotazník si chtěl vyplnit v klidu v pokoji, kam se zavřel.

„*Hrozný otázky, divně položený, nerozumím přesně, co chtěj...*“ to byla první reakce, vcelku očekávaná. Další mě trochu překvapila. Lukáš několikrát opakuje rychle za sebou: „*Nevím, která je která, řekni která je která...*“ Při rozhovoru nesedí, přechází stále po místnosti sem tam. Stále stejnou trasu, rychle za sebou a je vidět jak se zamýšlí a chce odpovědět co nejvíce pravdivě. „*Nevím, která je která Anetka*“ opakuje Lukáš. „*Malá je Kapitančíková a velká Klevetová*“, odpovídám. „*Jasně, jasně, malá je Kapitančíková, opakuje si pro sebe a odchází zase do pokoje.*“

„*Na všechny spolužáky moc vzpomíná*“, říká maminka, „*rád by, aby přišli na návštěvu, ale většinou přijdou jednou, dvakrát a pak už ne. Je to tady pro ně těžké, nevědí, co si mají povídat, ale zvládají to, paní učitelko, skoro všichni, co jsme je pozvali, tak přišli a snažili se povídat si s Lukášem, ale je to s ním hrozně složité.*“

Vidím sama, že rozhovor s Lukášem je skutečně velmi náročný a specifický, situace se oproti loňskému roku zhoršila, přidaly se stavy obsese v takové míře, že byl dokonce hospitalizován a byla doporučena medikace. Zpočátku bylo velmi komplikované podávání léků, ale momentálně je vše lepší, protože Lukáš zjistil, že je mu po léku mnohem lépe a obsesivní stavy se zlepšují, situaci pak zvládá mnohem lépe.

Při komunikaci Lukáš stále přechází sem a tam, opakuje slova nebo celé věty několikrát za sebou, potřebuje každou věc vysvětlit do detailu.

„*Z jakýho pohledu to chceš vyplnit*“, přichází se zeptat Lukáš. „*Já jsem se nezeptal, teď to mám špatně, z jakýho pohledu to chceš, jako dřív, když jsem byl malej nebo teď?*“ „*Já to napsal z pohledu teď.*“ „*Máš to dobře,*“ ujišťuji Lukáše. „*Takže z pohledu teď*“, ujišťuje se znova. „*Ano*“ odpovídám.

„*Pořád na děti vzpomíná, pořád o nich mluví,*“ říká paní Nováková. „*Hrozně moc by mezi ně chtěl, ale když už do školy přijdeme, nedokáže překročit práh a musíme znovu domů. Zatím nic nepomáhá.*“

Hovoříme spolu v kuchyni, Lukáš pracuje na dotazníku. Paní Nováková popisuje asi nejhorší období, které mají naštěstí už za sebou. K diagnóze Aspergerův syndrom přibyla ještě Obsedantně kompulzivní porucha. V této situaci nemůže docházet do školy.

„Lukáš musel být neustále pod dohledem, sprchoval se téměř nepřetržitě. Nejprve několikrát denně, pak se stav zhoršil a ve sprše byl stále. Bylo nutné ho utřít, nesměl se sám sebe dotknout, pokud se sebe nebo něčeho dotkl, opět sprcha. Než si sedl na židli, vyžadoval ji několikrát otřít ubrouskem. Někdy 4x, někdy 8x. Povídal si pět minut a potom opět sprcha a vše se opakovalo. Nastoupila medikace a po té zlepšení. Ale zatím stále není možná docházka do školy. Máme vypracovaný individuální vzdělávací plán a doporučenou individuální výuku v domácím prostředí, ale po dětech se mu stýská, pořád o nich mluví,“ říká paní Nováková.

Lukáš sám to za chvíli potvrzuje. Přišel s vyplněným dotazníkem a o některých spolužácích vypráví. Pamatuje si příhody z první třídy, které mu utkvěly v paměti. Přesně si vybavuje i co v dané situaci kdo dělal a co říkal. Jsou to situace pro mě určitě zapomenutelné, stalo se toho tolik, co by podle mého přesvědčení stálo za zapamatování mnohem více, ale pro Lukáše jsou zajímavé právě tyto. *„Pamatuješ si Mariku, pamatuješ vid', pamatuješ si Mariku, ona si zapoměla to pravítko, pamatuješ si to vid'.“* Nepamatuji si to, pravítko si přece zapomělo tolik dětí, proč bych si měla pamatovat právě Mariku. Ale Lukášovi utkvělo právě tohle.

„Neměl jsem rád Mariku, ona si zapoměla to pravítko, neměl jsem jí rád, jsem rád, že už s námi nechodí Marika, nemám jí rád.“

Vzpomínám si na Terezku, Lukášovi hodně pomáhala. Snažila se už jako malá v první třídě.

„Jo Terezka, tu znám. Je mi jedno Terezka, ale znám jí.“

„Mám rád Kačenku. Ona mě nemá ráda, já nechci děti, mám rád Kačenku, ale nevím, jestli mě má ráda. Myslím, že asi ne, protože nepřišla, Kačenka.“

Paní Nováková se snaží vysvětlit: *„Několikrát jsme jí zvali, ale nepřišla, asi je to pro ni složité.“* Lukáš si zacpává uši a přikrývá hlavu dekou. *„Neříkej jí to, neříkej jí to...“*

Lukáš si vybavuje různé věci a zážitky ze společného života s dětmi, ale jsou naprosto nečekané a velmi odlišné od zážitků a situací, které si děti většinou pamatují. Jeho pohled na ostatní a na dění kolem je skutečně velmi specifický a pro většinu nepochopitelný. Život je pro něj mnohem složitější, ale on to tak nevnímá. Vnímají to tak jeho nejbližší, ale berou to tak, jak to je. Řeší problémy tak, jak přicházejí a těší se i z nepatrných pokroků. Jejich pozitivní pohled na všechno kolem je neuvěřitelný a velmi obdivuhodný.

ZÁVĚR

Každé dítě je osobnost, každé má své specifické rysy. Do školy přichází se vzorci určitého chování, které získalo v rodině. Ta má na výchově dítěte primární podíl. Pokud se rodiče postaví k problémům, které přináší výchova dítěte s jakoukoli odlišností a s jakýmkoli problémem, zodpovědně a se správným přístupem, dokáží dítě na vstup do školy připravit. A pokud jsou rodiče ochotni podělit se o zkušenosti, které nasbírali za šest až sedm let života s dítětem, které má specifické potřeby a potřebuje speciální přístup, může to být pro školu, a konkrétně pro pedagoga, který se má takovému dítěti věnovat, velkou pomocí a přínosem. Vstřícnost jak rodičů, tak i pedagogů je v tomto případě jednou z nejdůležitějších podmínek úspěchu při začleňování dítěte s nějakou odlišností do kolektivu dětí i při jeho vzdělávání.

Školní život se od toho rodinného diametrálně odlišuje. Tady je velké množství dětí a každé je vychované právě v té své rodině, mnohdy velmi odlišným způsobem. Rodiče na dítě působí primárně. Učitel je na dalším místě, ale „paní učitelka“ v prvním ročníku má na dítě velký vliv. Může hodně dát, dokáže hodně ovlivnit a může samozřejmě působit na dítě i negativním způsobem. To by se však nemělo nikdy stát. Děti z první třídy důvěřují své paní učitelce většinou téměř bezmezně. A proto je třeba chovat se tady s velkou opatrností a obezřetností. Děti si pamatují roky, co jim jejich paní učitelka řekla. Vliv učitele je tudíž hodně velký. Spolupráce s rodinou je velmi důležitá, obzvláště v prvních letech školního života, kdy se budují vztahy mezi dětmi a vztah dětí ke škole. Učitel je pro děti velkým vzorem. Malé děti napodobují jeho chování, téměř bez výhrad důvěřují všemu, co paní učitelka řekne. Proto je velmi důležitý přístup a chování učitele k odlišnému žákovi. Tak, jak se bude chovat pedagog, budou se chovat i děti.

Z pozorování, sociometrického testu a z pozdějších rozhovorů s učiteli, asistentkou i rodiči Lukáše vyplynulo, že děti, které byly s Lukášem v kontaktu od první třídy, neměly téměř žádný problém s ním komunikovat a respektovat jeho specifické chování ani v pozdějších letech. Přijaly ho takového, jaký je, se všemi odlišnostmi a specifiky vyplývajícími z jeho diagnózy.

Tolerují specifické chování, odlišnosti v komunikaci i jeho velmi vyhraněné záliby, o kterých dokáže hovořit velmi dlouho.

Došly ale ještě dál. Soužitím se spolužákem, který se chová jinak, se naučily respektovat nejen jeho, ale i ostatní kolem sebe. Jsou tolerantnější a ochotnější pomoci komukoli, kdo to potřebuje více, než děti z ostatních sedmých ročníků. To vyplynulo z komunikace s ostatními pedagogy, kteří učí souběžně v těchto třídách.

Naučily se nejen toleranci, ale i respektu k ostatním. Zatím si to neuvědomují, protože je to jejich každodenní život. Několik let žijí se spolužákem s diagnózou Aspergerův syndrom a kontakt s ním je pro ně běžnou záležitostí. Uvědomují si to učitelé kolem, protože mají možnost srovnání s ostatními třídními kolektivy. Mají mnohaleté zkušenosti s výchovou a vzděláváním dětí, i když výchova a vzdělávání dítěte s Aspergerovým syndromem je pro mnohé ještě něčím novým. Je zkušeností náročnou a složitou, ale v budování tolerantních vztahů a učení se respektu, zkušeností rozhodně přínosnou.

Výchova dítěte je vždy poměrně těžký úkol. Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem je jedním z těch nejtěžších. Vyžaduje obrovskou dávku tolerance, trpělivosti a síly. Každý učitel a rodič, který s dítětem s Aspergerovým syndromem přijde do styku, má ojedinělý a velmi náročný úkol. Má šanci změnit něco k lepšímu a příležitost hodně se naučit a také hodně získat. Získat nové zkušenosti, nový pohled na svět a na problémy, které člověka běžně obklopují.

„Speciální úkoly, a to výchova dítěte s Aspergerovým syndromem rozhodně je, pomáhají odhalit mimořádné schopnosti... Každý, kdo s dítětem s diagnózou AS přichází do styku má možnost hodně se naučit, je na každém, jak této možnosti využije.“⁵²

⁵² BOYD, Brenda. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011, s. 95. ISBN 978-80-7367-834-0.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Literární zdroje

ATTWOOD, T. *Aspergerův syndrom*. 2.vyd. Praha: Portál, 2012.

ISBN 978-80-262-0193-9

BOYD, B. *Výchova dítěte s Aspergerovým syndromem*. Praha: Portál, 2011.

ISBN 978-80-7367-834-0

ČADILOVÁ, V., ŽAMPACHOVÁ, Z. In: PIPEKOVÁ, J., a et al. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.

DVOŘÁČEK, J. *Základy pedagogiky*. 1.vyd. Praha: OECONOMICA, 2014. ISBN 978-80-245-2014

NYTROVÁ, O. PIKÁLKOVÁ, M., *Dialog mezi hodnotami aneb hodnoty vyřčené a hodnoty žité*. 1. Vyd. Praha: UJAK, 2011. ISBN 978-80-7452-014-3

PREISSMANN, Ch. *Život s Aspergerovým syndromem*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2010.

ISBN 978-80-7367-688-9

RICHMAN, S. *Výchova dětí s autismem*. 3.vyd. Praha: Portál, 2015.

ISBN 978-80-262-0984-3

VOSMÍK, M., BĚLOHLÁVKOVÁ, L. *Žáci s poruchou autistického spektra v běžné škole*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-687-2

Internetové zdroje

ASPERGERŮV SYNDROM. *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2015, 11. 11. 2015 [cit. 2015-12-19]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Asperger%C5%AFv_syndrom

FRIEDLOVÁ, Karin a et al. *Práce s třídním kolektivem* [online]. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012, s. 4-5 [cit. 2016-09-25]. ISBN 978-80-87652-70-1. Dostupné z: http://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/metodika_6.pdf

I LIDÉ S AUTISMEM STOJÍ O PŘÁTELSTVÍ. *Učitelské noviny* [online]. 2010, 2010(30), 1 [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/archiv&clanek=5458>

TOLERANCE. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- 2014 [cit. 2014-11-07]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Tolerance>

SHERMAN, L. W. Sociometrie ve třídě: Sociální distance: Sociometrický ratingový systém [online]. Oxford, Ohio, 2000 [cit. 2016-12-12]. Dostupné z: http://www.users.miamioh.edu/shermalw/sociometryfiles/socio_variation.htmlx

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Seznam tabulek

Tabulka 1: 57

Seznam grafů

Graf 1: 57

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A – Dotazník	I
Příloha B – Bibliografické údaje	II

Příloha A – Dotazník

Jméno / Hodnocení	1	2	3	4	5

- (1) Chtěl/a bych, aby to byl/a můj/moje dobrý/á kamarád/ka.
- (2) Chtěl/a bych, aby byl/a v naší třídě, ale ne jako blízký/á kamarád/ka.
- (3) Chtěla bych s ní/m občas být, ale ne pořád nebo dlouho.
- (4) Nevadí mi, že je v naší třídě, ale nechci s ní/m mít nic společného.
- (5) Chtěl/a bych, aby nebyl/a v naší třídě

Příloha B – Bibliografické údaje

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Eva Čechová

Obor: Speciální pedagogika – Vychovatelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Sociální vztahy ve školní třídě – akceptování žáka s postižením

Rok: 2017

Počet stran textu: 56

Celkový počet stran příloh: 1

Počet titulů českých použitých zdrojů: 4

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 4

Počet internetových zdrojů: 5

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Hadj Moussová